

Uluslararası İnsan Hakları Mekanizmalarına Erişim

Bir El Kitabı

Dünyanın dört bir tarafından 60 seçkin hukukçudan oluşan Uluslararası Hukukçular Komisyonu (UHK), hukukun üstünlüğü ilkesinden yola çıkarak ve benzersiz hukuki uzmanlığını ulusal ve uluslararası adalet sistemleri geliştirme ve güçlendirme alanında kullanarak insan haklarının geliştirilmesi ve korunması için çalışmaktadır. 1952 yılında kurulan ve beş kıtada faaliyet gösteren UHK, uluslararası insan hakları ve uluslararası insancıl hukukun aşama aşama geliştirilmesi ve etkin bir şekilde uygulanması; medeni, kültürel, ekonomik, siyasi ve sosyal hakların uygulanması; kuvvetler ayrılığının teminat altına alınması ve yargı ile hukuk mesleğinin bağımsızlığının sağlanmasını amaçlamaktadır.

® Uluslararası İnsan Hakları Mekanizmalarına Erişim - Bir El Kitabı

© Telif Hakkı International Commission of Jurists (ICJ), Uluslararası Hukukçular Komisyonu (UHK), 2018.

Uluslararası Hukukçular Komisyonu (UHK), gerekli atıfların yapılması ve söz konusu bölümü içeren yayının bir kopyasının aşağıdaki adreste bulunan genel merkeze gönderilmesi koşuluyla yayınlarından bölümlerin ücretsiz olarak kopyalanmasına izin vermektedir.

International Commission of Jurists
P.O. Box 91
Rue des Bains 33
Geneva
Switzerland

Bu yayının mali kaynağı Finlandiya Dış İşleri Bakanlığı ve Avrupa Birliği tarafından sağlanmıştır. Ancak belgede ifade edilen görüşler, zorunlu olarak sponsorların görüşlerini yansıtmaz.

**Uluslararası İnsan Hakları
Mekanizmalarına Erişim**
Bir El Kitabı

İçindekiler

I. Mekanizmalara ve Usullerine Genel Bakış	6
1. Uluslararası Mekanizmaların Türleri	6
1.1. Ön Şartlar	7
1.1.1. Yetki Alanı (Zaman, konu ve yer)	7
1.1.1.1. Zaman Bakımından Yetki ("ratione temporis")	8
1.1.1.2. Konu Bakımından Yetki ("ratione materiae")	8
1.1.1.3. Yer Bakımından Yetki ("ratione loci")	12
1.1.2. Taraf Ehliyeti	13
1.1.2.1. Bireysel Başvuru Mekanizmaları	14
1.1.2.2. İnceleme Mekanizmaları	15
1.2. Kabul Edilebilirlik Şartları	17
1.2.1. İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi	17
1.2.2. Zaman Kısıtlamaları	18
1.2.3. Mükerrer Başvuru ve Benzer Şartlar	19
1.2.4. Ciddi Zarar	19
1.2.5. Başka Gerekçeler	20
1.3. İhtiyati Tedbirler	20
1.4. Üçüncü Taraf Müdahaleleri	22
2. Uluslararası Mekanizmaların Usulleri	22
2.1. Uluslararası İnsan Hakları Antlaşma Mercileri	22
2.1.1. Hazırlık Aşaması	22
2.1.2. Kabul Edilebilirlik Aşaması	23
2.1.3. Esas	23
2.1.4. Dostane Çözüm	24
2.1.5. Ara Tedbirler	24
2.2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi	24
2.3. Bireysel Dilekçe Kabul Eden Gayri Adli Mekanizmalar	30
2.3.1. Keyfi İdari Gözetime İlişkin Çalışma Grubu	30
3. Rapor Usulü	32
II. Mekanizmaların Etkili Biçimde Bir Arada Kullanılmasına Yönelik Stratejiler	37
Hangi Uluslararası Mercii ya da Mekanizmadan Yararlanılabilir?	37
Mekanizma Seçimi: Strateji	38
KISALTMALAR	39

Giriş

Bu kılavuz, kişilerin haklarını aramak için uluslararası mekanizmalara nasıl erişebileceklerine ilişkin genel bir çerçeve sunar. Elinizdeki bu kaynak, sivil toplum aktörlerinin ve insan hakları ihlali mağdurlarını temsil eden avukatlarının kendi özel durumları için en uygun stratejiyi seçmelerini sağlayacak pratik bir el kitabı vazifesi görmelidir.

İnsan hakları ihlalleri vakalarında ulusal devletin hakkı koruyamadığı ya da yeterli adil bir tazminat ya da telafi sağlayamadığı hâllerde, herkes, haklarını uluslararası mekanizmalar aracılığıyla uygulatma hakkına sahiptir.

I. Mekanizmalara ve Usullerine Genel Bakış

1. Uluslararası Mekanizmaların Türleri

	Adli mekanizmalar	Yarı adli mekanizmalar	Gayri adli mekanizmalar
BM		<ul style="list-style-type: none">• İnsan Hakları Komitesi• İşkenceye Karşı Komite (İKK)• Çocuk Hakları Komitesi (ÇHK)• Kadına Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi (KKAOKK)• Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi (IAOKK)• Zorla Kaybetmelere İlişkin Komite (ZKK)• Engelli Kişilerin Hakları Komitesi (EKHK)• Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESKHK)	BM İnsan Hakları Konseyi tarafından tayin edilen Özel Usuller
Avrupa Konseyi	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi	Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (ASHK): TOPLU ŞİKAYETLER	

Uluslararası Kuruluşlar:

Başvuruları karara bağlama yetkisi olan mekanizmalar

- Afrika İnsan Hakları Mahkemesi
- Afrika İnsan Hakları Komisyonu
- Amerikalararası İnsan Hakları Mahkemesi
- Amerikalararası İnsan Hakları Komisyonu
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
- Avrupa Sosyal Haklar Komitesi
- BM İnsan Hakları Komitesi
- BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
- BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Komite
- BM Keyfi İdari Gözetime Karşı Çalışma Grubu
- BM Zorla Kaybetmelere İlişkin Komite
- BM Kadına Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Komite
- BM Çocuk Hakları Komitesi
- BM Engelli Kişilerin Haklarına Dair Komite
- BM İşkenceye Karşı Komite

Bağımsız izleme yapan mekanizmalar

- Afrika İnsan Hakları Komisyonu
- Amerikalararası İnsan Hakları Komisyonu
- BM Keyfi İdari Gözetime Karşı Çalışma Grubu
- BM Zorla Kaybetmelere İlişkin Komite
- BM Kadına Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Komite
- BM Çocuk Hakları Komitesi
- BM Engelli Kişilerin Haklarına Dair Komite
- BM İşkenceye Karşı Komite
- BM Özel Prosedürleri
- Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri
- İşkencenin Önlenmesi Alt Komitesi

Ülke raporlarını inceleyen mekanizmalar

- Afrika İnsan Hakları Komisyonu
- BM Keyfi İdari Gözetime Karşı Çalışma Grubu
- BM Zorla Kaybetmelere İlişkin Komite
- BM Kadına Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Komite
- BM Çocuk Hakları Komitesi
- BM Engelli Kişilerin Haklarına Dair Komite
- BM İşkenceye Karşı Komite
- Avrupa Sosyal Haklar Komitesi
- BM İnsan Hakları Komitesi
- BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
- BM İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Komite
- Evrensel Periyodik İnceleme
- BM Göçmen İşçiler Komitesi (başvuru mekanizması tesis aşamasında)

1.1. Ön Şartlar

1.1.1. Yetki Alanı (Zaman, Konu ve Yer)

Bu kavram, bir mahkeme ya da divanın belirli bir davaya bakma "yetkinliğiyle" karıştırılmamalıdır. Üç kategoriden ibarettir: Zaman bakımından yetki, konu bakımından yetki ve yer bakımından yetki.

1.1.1.1. Zaman Bakımından Yetki ("ratione temporis")

Uluslararası hukukun temel ilkesi şudur: Uluslararası bir mekanizma, uluslararası norma saygı gösterme yükümlülüğü ilgili devlette yürürlüğe girdikten sonra ortaya çıkan uluslararası hukuk ihlali iddiaları üzerine hüküm verme yetkisine sahiptir. Bu ilke, uluslararası insan hakları mekanizmaları için eşit derecede geçerlidir; buna göre, bu mekanizmalar, ancak ilgili antlaşmanın Taraf Devlet'te yürürlüğe girmesinden sonra doğan olay ya da eylemlere ilişkin yargı yetkisine sahiptir.

Başvuru ihtiyari protokolün (İP) devlet açısından yürürlüğe girdiği tarihten sonraki olaylara ilişkin olmalıdır (KKAOKS'a ek İP'nin 4(c) maddesi; ESKHUS'ye ek İP'nin 2(b) maddesi; ÇHS'ye ek İP'nin 7(7) maddesi; EKHS'ye ek İP'nin 2(f) maddesi).

Öte yandan, ilke, farklı durumlara farklı biçimlerde uygulanır:

- **Anlık olgu/eylem:** İtiraz edilecek olgu ya da eylem anlık bir olgu ya da eylem olduğu takdirde en basit durum ortaya çıkar. Bu durumda, eylemin ilgili antlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce mi yoksa sonra mı gerçekleştiğini denetlemek yeterlidir.
- **Süregiden olgu/eylem:** Yükümlülük ihlalinin devam edici bir niteliği bulunduğu takdirde, haksız olgu ya da eylem, ihlal durumu sonlandırılana kadar sürer. Örnekleri arasında kişinin kayboluşunun (nerede olduğunun bilinmeyişinin) ya da alıkonuluşunun antlaşmanın yürürlüğe girmesinin ardından bile devam ettiği zorla kaybetme ya da keyfi alıkoyma vakaları bulunur; bu vakalarda eylem ya da olgunun söz konusu tarihten önce ortaya çıkıp çıkmadığına bakılmaz. Bu durum, antlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce ortaya çıkıp sona eren ama antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra da etkileri bulunan uluslararası yükümlülük ihlallerinden ayırt edilmelidir. Böyle vakalarda, mekanizma, yine de, dolaylı ihlal olduğuna hükmedebilir; örneğin, Devlet antlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce bir yasal çözüm getirmediği takdirde, insan hakları ihlallerine ait sorumluluğun araştırılmaması nedeniyle...
- **Önleme yükümlülüğünün ihlali:** Bu durum, Devlet'in verili bir olayı önleme yükümlülüğü bulunduğu ama bu yükümlülüğü yerine getirmediği hâllerde ortaya çıkar. İhlal, olayın devam ettiği ve söz konusu yükümlülüğü ihlal eder bulunduğu tüm süreye yayılır.

Bakınız: X-İsviçre, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, 7601/75 sayılı Başvuru, Kabul edilebilirlik kararı, 12 Temmuz 1976.

1.1.1.2. Konu Bakımından Yetki ("ratione materiae")

Yetki alanının bu türü, uluslararası mekanizmanın "garatör" olduğu antlaşma ya da uluslararası yükümlülüğe ilişkindir. İlgili antlaşmanın kapsamadığı insan hakları ihlallerinin uluslararası bir mekanizmanın önüne taşınamayacağı anlamına gelir. Genel bir bakış için, lütfen aşağıdaki Tablo 2'ye göz atınız. Maddi yetkinin bulunup bulunmadığı değerlendirilirken, evrimsel yorumun belirli insan haklarının kapsamının genişlemesini getirmiş olduğu akılda tutulmalıdır.

Uluslararası mekanizmalar, bir devlet üzerinde, ilgili bir antlaşmayı imzalayıp onayladığı ya da bir antlaşmaya taraf olmayı kabul ettiği anda bağlayıcı hale gelir (Tablo 3'e göz atınız).

Tablo 2. Konu bakımından yetki	
Uluslararası merci:	Hangi sözleşmelerin ihlaline ilişkin maddi yetkiye sahip olduğu
BM Çocuk Hakları Komitesi	<ul style="list-style-type: none"> • Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS), • Başvuru usulüne ilişkin İhtiyari Protokol (İP3-ÇHS-BU), • Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne ek, çocuk satışı, fuhuşu ve pornografisine ilişkin İhtiyari Protokol (İP-ÇHS-ÇS), • Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne ek, çocukların silahlı çatışmalara dâhil olmasına ilişkin İhtiyari Protokol (İP-ÇHS-SÇ) • Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne ek, çocukların başvuru usulüne ilişkin İhtiyari Protokol
BM İnsan Hakları Komitesi	<i>Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (MSHUS)</i>
BM İşkencenin Önlenmesi Komitesi	<i>İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani ya da Küçültücü Muamele ya da Cezalara Karşı Sözleşme (İKS)</i>
BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi	<i>Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (IAOKUS)</i>
BM Kadına Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi	<i>Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme (KKAOKS)</i>
BM Göçmen İşçiler Komitesi	<i>Bütün Göçmen İşçiler ve Aile Fertlerinin Haklarının Korumasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (GİHKUS)</i>
BM Engelli Kişilerin Hakları Komitesi	<i>Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi (EKHS)</i>
BM Zorla Kaybetmelerin Önlenmesi Komitesi	<i>Tüm Kişilerin Zorla Kaybetmeden Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme</i>
BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi	<i>Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ESKHUS)</i>
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (Avrupa Konseyi)	<i>İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi</i>

Tablo 3. Türkiye'nin onayladığı, insan hak ve özgürlüklerini koruma altına alan antlaşmalar

Antlaşma	Yürürlüğe girdiği tarih
Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme	15 Eylül 2002
Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi	23 Aralık 2003
Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne ek, ölüm cezasının kaldırılmasını amaçlayan 2 sayılı İhtiyari Protokol	2 Haziran 2006
Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi	23 Aralık 2003
Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme	19 Ocak 1986
İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani ya da Küçültücü Muamele ya da Cezaların Önlenmesi Sözleşmesi	1 Eylül 1988
Çocuk Hakları Sözleşmesi	4 Mayıs 1995
Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne ek, çocukların silahlı çatışmalara dâhil olmasına ilişkin İhtiyari Protokol	4 Haziran 2004
Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne ek, çocuk satışı, fuhuşu ve pornografisine ilişkin İhtiyari Protokol	18 Eylül 2002
Çocuk Hakları Sözleşmesine ek, başvuru usulüne ilişkin İhtiyari Protokol (Türkiye tarafından 24 Eylül 2012 tarihinde imzalanmış ve 26 Aralık 2012 tarihinde onaylanmıştır.	Nisan 2014
Bütün Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme	1 Ocak 2005
Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi	28 Ekim 2009
İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme	18 Mayıs 1954
İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'ye ek Protokol	18 Mayıs 1954
İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'ye ek 6 sayılı Protokol (ölüm cezasının kaldırılması)	1 Aralık 2003
İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'ye ek 7 sayılı Protokol	1 Ağustos 2016
İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'ye ek, ölüm cezasının tüm hâllerde kaldırılmasına ilişkin 13 sayılı Protokol	1 Haziran 2006
Avrupa Sosyal Şartı (gözden geçirilmiş)	1 Ağustos 2007
Göçmen İşçilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Avrupa Sözleşmesi	1 Mayıs 1983
Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi	1 Eylül 2016
Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)	1 Ağustos 2014
Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi, aynı zamanda "Lanzarote Sözleşmesi" olarak da bilinir	1 Temmuz 2010
Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme	29 Temmuz 1962
Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme	24 Haziran 2015
İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin, Sınırışan Örgütlü Suçlara Karşı BM Sözleşmesi'ne ek Protokol	23 Haziran 2003
Sınırışan Örgütlü Suçlara Karşı BM Sözleşmesi'ne Ek, Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Yapılan Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokol	28 Ocak 2004

Tablo 4. Türkiye’de onaylanma durumları: Uluslararası hukuki sözleşmeler

Antlaşma	Rapor	Dava	Soruşturma	Yürürlüğe girdiği tarih	Derogasyon (istisna; yükümlülük azaltma)
Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi + 2 sayılı Protokolü	EVET	EVET 24/11/2006	-	23/09/2003	02/08/2016’dan beri
Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi	EVET			23/09/2003	
İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani ya da Küçültücü Muamele ya da Cezalara Karşı Sözleşme	EVET	EVET 02/08/1988	EVET 02/08/1988	02/08/1988	
Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme	EVET	EVET 29/10/2002	EVET 29/10/2002	20/12/1985	
Her Türü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme	EVET			16/09/2002	
Bütün Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme	EVET			27/09/2004	
Çocuk Hakları Sözleşmesi	EVET			04/04/1995	
Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne ek, çocukların silahlı çatışmalara dâhil olmasına ilişkin İhtiyari Protokol (İP-ÇHS- SÇ)	EVET			04/06/2004	
Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne ek, çocuk satışı, fuhuşu ve pornografisine ilişkin İhtiyari Protokol (İP-ÇHS- ÇS)	EVET			19/09/2002	
Çocuk Hakları Sözleşmesine ek, başvuru usulüne ilişkin İhtiyari Protokol		EVET	EVET	Nisan 2014	
Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi	EVET	EVET		23/09/2009	
İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi’ne ek İhtiyari Protokol				27/09/2011	
İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin (Avrupa) Sözleşme(si)		EVET		18/05/1954	21/07/2016’dan beri
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 1 sayılı Protokolü		EVET		18/05/1954	
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6 sayılı Protokolü (barış zamanında ölüm cezasının kaldırılması)		EVET		01/12/2003	
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 7 sayılı Protokolü		EVET		01/08/2016	
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 13 sayılı Protokolü (ölüm cezasının tüm hâllerde kaldırılması)		EVET		01/06/2006	
İşkence ve Gayri İnsani ve Küçültücü Muamele ya da Cezaların Önlenmesine İlişkin Avrupa Sözleşmesi				01/02/1989	
Avrupa Sosyal Şartı	EVET 10/06/2009			01/03/1965	
Gözden geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı	EVET 10/06/2009			01/08/2007	
Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi	EVET			10/09/2016	
Avrupa Konseyi Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadele Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)	EVET			01/08/2014	

1.1.1.3. Yer Bakımından Yetki ("ratione loci")

Yer bakımından yetki, devletin insan hakları yükümlülüklerinin coğrafi sınırlarını belirler. Çoğu kez, bir yabancı bir devletin toprağına girdiğinde o devletin yetki alanına açıkça girmiş olur. Bu durum, yabancı bir "uluslararası bölge" ya da bir havaalanının "bekleme bölgesi"nde bulunduğu da ortaya çıkar.

Ülke dışı yetki alanı aşağıdakiler için geçerlidir:

- Devlet makamlarının ya da devlet adına hareket eden başka kişilerin yetki ya da etkili kontrolü altına giren tüm kişiler için,
- İster bir yabancı devlete ait olsun ister olmasın; ister devlet etkili kontrol uygulansın ister uygulamasın, tüm ülke dışı bölgeler için,
- Eylemlerin hangi topraklarda gerçekleştiğine ya da eylemlerin ilgilendirdiği kişi ya da mülkün nerede bulunduğu bakılmaksızın, devlet yetkisi altında hareket eden kişi ya da grupların, kendi devletlerinin toprakları dışında, ihlal mağdurlarını yetkileri altına alacak, kişi ya da mülkü devletin yetki alanına sokacak biçimde hareket ettikleri hâllerde.

Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, yetki alanının, çeşitli durumlarda ülke toprakları dışına, hatta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Taraf Devletler'in topraklarının dışına, ve uluslararası sulara uzandığına hükmetmiştir. İnsan hakları yükümlülükleri, ülke dışı yetki kullanan bir devlet için—örneğin; bir işgalci güç için, bir sınıraşırı askeri üs için ya da ülke dışı bir idari gözetim merkezi işleten bir devlet için—, İKS, MSHUS, AİHS ve Mülteci Sözleşmesi'nden kaynaklanan benzer yükümlülüklerle ilgili olarak bu yurucu biçimde gösterilmiş olduğu üzere, değişikliğe uğramaksızın geçerlilik taşır.

Hirsi Jamaa ve diğerleri-İtalya, AİHM, 27765/09 sayılı Başvuru, 23 Şubat 2012

74. Devlet'in ülke toprakları dışında hareket eden temsilcileri aracılığıyla bir birey üzerinde kontrol ve yetki ve dolayısıyla hükümlerlik uyguladığı tüm hâllerde, Devlet, Sözleşme'nin 1. kısmından kaynaklanan, bireyin durumuyla ilgili bulunan hak ve özgürlükleri söz konusu birey için teminat altına almaya yönelik, 1. maddeden doğan bir yükümlülük altındadır. Bu anlamda, öyleyse, Mahkeme, Sözleşme'de yer bulan hakların "bölünüp biçimlendirilebileceğini" kabul etmiştir (...).

75. Bir Devletin diplomatik ya da konsolosluk temsilcilerinin yurt dışında ya da o Devlet'te kayıtlı olan ya da o Devlet'in bayrağını taşıyan deniz araçlarında gerçekleştirdikleri faaliyetleri ilgilendiren hâllerde, söz konusu Devlet'in ülke dışı egemenlik sergilemesinin başka örnekleri, Mahkeme içtihadında mevcuttur. Bu özel durumlarda, Mahkeme, örfi uluslararası hukuk ve antlaşma hükümlerine dayanarak, söz konusu Devlet'in ülke dışı yetki kullanmasını tanımıştır (...).

76. Söz konusu olayların açık denizlerde, İtalyan bandıralı askeri gemilerde gerçekleştiği Mahkeme nezdinde tartışmalı değildir. Üstelik, davalı Hükümet, başvuru sahiplerinin bindirildiği Maliye Polisi ve Sahil Güvenlik gemilerinin tümüyle İtalyan yetki alanında olduğunu kabul etmiştir.

77. Mahkeme, deniz hukukunun ilgili hükümleri gereğince, açık denizlerde yol alan bir taşıtın bayrağını taşıdığı Devlet'in münhasır egemenliğine tabi olduğu görüşündedir. Uluslararası hukukun bu ilkesi, Mahkeme'yi, bir Devlet'in bayrağını taşıyan deniz araçlarında yürütülen eylemleri ilgilendiren hâllerde, o Devlet'in yetkisini tıpkı tescilli hava araçlarında olduğu gibi kullanmasını tanımaya sevk etmiştir (...). Başkaları üzerinde kontrol uygulanması, hukuken, söz konusu Devlet'in ilgili kişiler üzerinde kontrol uygulamasıdır.

78. Mahkeme, ayrıca, yukarıda sözü geçen ilkenin iç hukukta İtalyan Denizcilik Tüzüğü'nün 4. maddesinde koruma altına alındığını belirtir (...). İşbu davanın, gerçekten de, İtalya'nın egemenliğini ülke toprakları dışında kullanmasının bu Devlet'in Sözleşme'den kaynaklanan sorumluluğunu doğuracak bir örneğini teşkil ettiği sonucuna varır.

79. Dahası, İtalya, sözü geçen olayları açık denizlerdeki kurtarma faaliyetleri olarak tasvir ederek Sözleşme'den kaynaklanan "yetki alanı"nın dışına çıkamaz. Hususi olarak, Mahkeme, söz konusu tarihte ilgili taraflar üzerinde makamlar tarafından güya asgari kontrol kullanılması nedeniyle İtalya'nın başvuru sahiplerinin akıbetinden sorumlu olmadığı yolundaki Hükümet'e ait sava katılmaz.

80. Bununla bağlantılı olarak, *Medvedyev ve Diğerleri (...)* davasında söz konusu olayların bir üçüncü Devletin bayrağını taşıyan ama mürettebatı Fransız askeri personelinin kontrolü altına getirilmiş bulunan bir gemi olan Winner üzerinde gerçekleştiğini belirtmek yeterlidir. O vakanın özel koşullarında, Mahkeme, Fransa'nın Winner ve mürettebatı üzerinde hiç değilse fiilen sürekli ve kesintisiz kontrolü olup olmadığını açıklığa kavuşturmak amacıyla Fransız görevlilerinin gerçekleştirdikleri eylemlerin nitelik ve kapsamını incelemiştir (...).

81. Mahkeme, işbu davada olayların, tümüyle, mürettebatı münhasıran İtalyan askeri personelinden ibaret İtalyan silahlı kuvvetleri gemilerinde cereyan ettiğini belirtir. Mahkeme'in mütalaasına göre, başvuru sahipleri, İtalyan silahlı kuvvetlerine ait gemilere bindirilmeleriyle Libya makamlarına teslim edilmeleri arasında geçen sürede İtalyan makamlarının devamlı ve münhasır hukuki ve fiili kontrolü altında bulunmuşlardır. İtalyan gemilerinin açık denizlerdeki müdahalesinin nitelik ve amacına ilişkin varsayımlar, Mahkeme'yi başka bir değerlendirmeye sevk etmeyecektir.

82. Şu hâlde, öne sürülen ihlallere yol açan olaylar, Sözleşme'nin 1. maddesinin anlamı dâhilinde İtalya'nın "egemenlik alanı"na girer.

J.H.A.-İspanya, (İşkenceye Karşı Sözleşme) CAT/C/41/D/323/2007, BM İşkencenin Önlenmesi Komitesi, 21 Kasım 2008

8.2. Komite, şikayetin konusunu meydana getiren olaylar İspanyol toprakları dışında cereyan ettiği için şikayetçinin mağdur oldukları iddia edilen kişileri temsil etme yetkisinin bulunmadığı yolundaki Taraf Devlet'e ait savı dikkate almıştır. Bununla birlikte, Komite, bir taraf Devletin yargı yetkisinin o devletin dolaylı ya da dolaysız yoldan, tam ya da kısmi olarak, hükmen ya da fiilen etkili kontrol uyguladığı her türlü toprak anlamına geldiğini belirten 2 sayılı Genel Yorum'unu hatırlatır. Hususi olarak, Komite, böyle bir yargı yetkisinin bir taraf Devletin gözetim altındaki kişiler üzerinde dolaylı ya da dolaysız yoldan, hükmen ya da fiilen kontrol uyguladığı hâlleri de kapsamı gerektiği görüşündedir. Yargı yetki alanı kavramına ilişkin bu yorum, Sözleşme'nin yalnızca 2. maddesi için değil, 22. maddesi dâhil tüm hükümleri için geçerlilik taşır. İşbu davada, Mahkeme, Taraf Devlet'in Marine I gemisinde bulunan kişiler üzerinde taşıtın kurtarıldığı zamandan itibaren ve Nouadhibou'da gerçekleşen kimlik tespit ve ülkelerine geri gönderme işlemleri boyunca kontrole sahip olduğunu gözlemler. Hususi olarak, Taraf Devlet, Moritanya'yla varılan bir diplomatik anlaşma uyarınca, mağdur oldukları iddia edilen kişiler üzerinde Nouadhibou'da tutulmaları esnasında sürekli fiili kontrol uygulamıştır. Netice itibarıyla, Komite, mağdur oldukları iddia edilen kişilerin işbu başvurunun konusunu oluşturan şikayetle ilgili olarak İspanyol yargı yetkisine tabi oldukları görüşündedir.

Ayrıca bkz:

- *Amuur-Fransa*, AİHM, paragraf 52-53,
- *İşgal Altındaki Filistin Toprağında Bir Duvar İnşa Edilmesinin Hukuki Neticeleri*, Uluslararası Adalet Divanı, paragraf 109,
- *AİHM, AİHS Madde 1'e ilişkin Rehber- "İnsan haklarına saygı yükümlülüğü- "yetki" ve "isnat yeteneği" kavramları*, 2018.

1.1.2. Taraf Ehliyeti

Taraf ehliyeti, kimin bir insan hakları ihlali için uluslararası bir mekanizma nezdinde başvuru ya da şikayette bulunabileceği sorusunu ele alır.

- **Bireysel şikayetler:** Bazı mekanizmalar, yalnızca ihlal mağdurlarının ya da bu kişilerin temsilcilerinin şikayette bulunmalarına izin verir. Belirli mekanizmalarsa, genel

insan hakları alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının mağdurlar adına bu kişilerin doğrudan yetkilendirmesi bile olmaksızın şikayette bulunmasına imkân tanır; öte yandan, yetkilendirme almanın mağdurların kendilerinden bağımsız nedenlerle imkânsız ya da çok güç olduğunun kanıtlanması gerekir.

Mağdurlar şu kategorilerden birine ait olabilirler:

- o Doğrudan mağdurlar: Genel olarak, ilgili insan hakları ihlalden doğrudan etkilenen kişilerdir.¹ İstisnalar:
 - Kişi bu yasayı ihlal etmemiş olmasına rağmen, yasayı ihlal eden bir eylem gerçekleştiğinde yasanın uygulanması riski teorik bir ihtimalden fazlasıyla, bireyi haklarını savunmaktan potansiyel olarak alıkoyan bir yasanın varlığı.
 - Yasa bireyin farkında olmasını imkânsız kıldığı için birey farkında olamadığında bile yasa bireyin hakkını ihlal edebilir. Örneğin, bazı gözaltı türlerinin uygulanması hâlinde.
- o Dolaylı ya da potansiyel mağdurlar:
 - İşkence ya da kaybetme mağduru yakınları, sırf böyle bir duruma maruz kaldıkları için, kötü muameleye tabi olmama haklarının ihlal edildiğini düşünebilirler.
 - İşleme konulmayan sınır dışı etme kararı vakalarında, gerçekleşmiş değil potansiyel ihlaller söz konusu olsa da birey mağdur olabilir.

Kişinin yasal süreç boyunca mağdur kalması şarttır. Devlet tarafından mağdurun lehine bir tedbirin alınması, ihlalin ve uygun çözüm yolunun kabulüyle birleşerek, mağduriyet durumunun ortadan kalmasına ve davanın düşmesine neden olabilir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bu konuda en gelişmiş içtihadı sahiptir. Kısım 2.2'ye bakınız.

- **Toplu Şikayetler:** Bu mekanizma, kuruluşların insan hakları ihlallerine yol açan ya da yol açma potansiyeline sahip olan genel bir hukuki ya da olgusal duruma bireysel şikayetleri isim isim belirtmeden itiraz etmesini mümkün kılar.

Özellikle çocuk haklarına ilişkin sistemik ihlaller olması hâlinde, çocuğun ya da ailesinin uzun Mahkeme sürecinde yeniden mağdur olmasını engellemek bakımından yararlı olur.

Bakınız:

- *Quinteros Almeida-Uruguay*, MSHK, 107/1981 sayılı Başvuru, 21 Temmuz 1983 tarihli Görüşler, paragraf 14,
- *Staselovich ve Lyashkevich-Belarus*, MSHK, 887/1999 sayılı Başvuru, 3 Nisan 2003 tarihli Görüşler, paragraf 9.2,
- *Kurt-Türkiye*, AİHM.

1.1.2.1. Bireysel Başvuru Mekanizmaları

Uluslararası insan hakları antlaşma mercilerine bireysel başvurular

Başvurular mağdur olduklarını iddia eden kişiler tarafından yapılabilir.

- İhlal bir grup insana ilişkinse, grup hâlinde başvuruda bulunulabilir.
- **Şikayet birey tarafından kişisel olarak ya da mağdur olduğunu iddia eden birey ya da grup adına hareket eden bir üçüncü tarafça bu birey ya da grubun yetkilendirmesiyle yapılabilir.**

¹ Şirketler de mağdur olabilir, ama bu eğitim materyallerinin kapsamı nedeniyle yalnızca bireyleri ele alacağız.

Antlaşma mercileri, mağdurun yetkilendirmesini haiz olmayan bir şikayete, genellikle, başvuruda bulunan gerçek ya da tüzel kişinin yetkilendirmenin olmayışını gerekçelendirmediği kaydıyla müsaade eder. Örneğin, mağdur kendisini başvuru usulüne erişmekten alıkoyan belirli bir tehlike ya da hassasiyet durumunda olduğu için ya da ihlal, etkilenen bütün kişilerin yetkilendirmesini almayı imkânsız kılacak ölçüde büyük olduğu için.

E.B. ve ors.-Yeni Zelanda (İnsan Hakları Komitesi)

E.B., üç çocuğunu görmesine izin vermeyen ve daha sonra polise çocukları cinsel açıdan istismar ettiği yönünde şikayette bulunan karısından ayrılmıştır. E.B.'nin çocuklarıyla ilgili hiçbir suçtan sabıkası bulunmamaktadır ama Aile Mahkemesi, çocukların güvenliği açısından "kabul edilemez bir risk" teşkil ettiğine hükmetmiştir. Şikayet E.B.'nin çocuklarını görme hakkını elde etmesini büyük ölçüde sağlamış ve velayet davasına bakmakta yaşanan gecikmeyi getirmiştir ama Komite, doğrudan doğruya çocukların haklarına ilişkin hükümler de vermiştir. Komite, **E.B.'nin çocuklarının yetkilendirmesini almaya çalışmadığı için onlar adına şikayette bulunamayacağına**, çocukların bu yönde bir istek belirtmediklerine ve hatta kendisiyle görüşmemek yönünde bir istekte bulduklarında hükmetmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, öne sürülen ihlalin (dolaylı ya da dolaysız yoldan) mağduru olduğunu iddia eden çeşitli kişilerden—bireyler, STK'lar ya da birey grupları—başvuru kabul eder (AİHS, Madde 34). Başvurular isimsiz olamaz ama başvuru sahibinin kuralın uygulanmayışını haklı kılacak yeterli nedenler göstermesi hâlinde, Mahkeme, iddianın başka taraflara ya da kamuya bildirilirken isimsiz olmasına izin verebilir (Kural 47.4, *Mahkeme Kuralları*, AİHM, 14 Kasım 2016, Strazburg (AİHM Usul Kuralları). Başvuruların ayrıntıları için 47. Kural'ın tamamına bakınız.)

1.1.2.2. İnceleme Mekanizmaları

Türkiye, İKK, KKAOKK ve ÇHK'nın soruşturma yürütme yetkisini tanımıştır.

Bir komite, "Sözleşme'nin ortaya koyduğu haklara yönelik, bir Taraf Devlete ait ciddi ya da sistematik ihlallere işaret eden güvenilir bilgiler" (KKAOKS'ye ek İhtiyari Protokol'ün 8. maddesi) ya da "bir Taraf Devletin toprağında sistematik olarak işkence uygulandığı yolunda dayanıklı belirtiler içerdiğini düşündüğü güvenilir bilgiler" (İKS'nin 20. maddesi) eline geçtiği takdirde soruşturma açabilir.

KKAOKK Kılavuzu

1. Komite izlemekte olduğu, Sözleşme'de yer alan hakların Taraf Devlet tarafından sistematik biçimde ihlal edilmekte olduğunu gösteren güvenilir bilgiler elde ettiğinde işlem başlatılabilir.
 2. Komite, Taraf Devlet'i gözlemlerini sunarak bilgilerin incelenmesinde işbirliği yapmaya davet eder.
 3. Komite, Taraf Devlet'in gözlemlerinin yanı sıra elinde bulunan başka ilgili bilgilere dayanarak, bir ya da birden çok üyesini soruşturma yürütüp Komite'ye acil bir rapor sunmak için görevlendirmeye karar verebilir. İcabında ve ilgili Taraf Devlet'in rızasıyla, soruşturma Taraf Devlet'in toprağına yapılacak bir ziyareti kapsayabilir.
 4. Daha sonra, üyenin ya da üyelerin bulguları Komite tarafından incelenir ve her türlü yorum ve tavsiyeyle birlikte Taraf Devlet'e iletilir.
 5. Taraf Devlet'in Komite'nin bulgu, yorum ve tavsiyelerine ilişkin kendi gözlemlerini belirli bir zaman zarfında (genellikle altı ay içinde) bildirmesi ve Komite'den bu yönde bir talep geldiği takdirde Komite'yi soruşturmaya cevaben alınan tedbirlerden haberdar etmesi istenir.
 6. Soruşturma süreci gizliliğe dayanır ve her aşamasında Taraf Devlet'in işbirliği aranmalıdır.
- Kaynak: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/InquiryProcedure.aspx>

İKK Kılavuzu

Sözleşme'nin 20. maddesinde ortaya konulan usul iki özellikle öne çıkar: Gizli niteliği ve ilgili Taraf Devlet'in işbirliğinin aranması.

Komite, Taraf Devlet'in gözlemleri ile elinde bulunan başka ilgili bilgilere dayanarak, bir ya da birden çok üyesini gizli soruşturmayı yürütmek için görevlendirmeye karar verebilir. Komite, ilgili Taraf Devlet'i kendisiyle işbirliği yapmaya davet etmelidir. Böyle bir soruşturma, Taraf Devlet kabul ettiği takdirde, bu ülkenin topraklarına yapılacak bir ziyareti kapsayabilir.

Daha sonra, görevli üyelerin bulguları Komite tarafından incelenir ve her türlü uygun yorum ve tavsiyeyle birlikte Taraf Devlet'e iletilir. Komite, Taraf Devlet'i kendisini bulgu ve tavsiyelere cevaben gerçekleştirilen eylemlerden haberdar etmeye davet eder.

Bu işlemlerin tamamlanmasının ardından, Komite, ilgili Taraf Devlet'le istişarede bulunduktan sonra, ulaştığı sonuçların bir özetine yıllık raporunda yer vermeye ya da Taraf Devlet kabul ettiği takdirde raporun tam metnini kamuya açmaya karar verebilir. 1988 yılında kurulduğundan beri Komite sekiz soruşturma yürütmüştür.

Komite, sistematik işkence uygulanmasına ilişkin şu tanımı benimsemiştir:

Komite, bildirilen işkence vakalarının belirli bir yer ya da belirli bir zamanda rastlantı eseri olarak meydana gelmediği açık olduğunda ve söz konusu ülkenin topraklarının en azından önemli bir kısmında mutad, yaygın ve kasti olduğu görüldüğünde, sistematik biçimde işkence uygulandığına hükmeder. İşkence bir hükümetin doğrudan kastından kaynaklanmadan da sistematik bir niteliğe bürünebilir. Hükümetin kontrol etmekte güçlük çektiği faktörlerin neticesi olabilir ve varlığı merkezi hükümetin belirlediği politika ile bu politikanın yerel yönetim tarafından uygulanması arasındaki bir uyumsuzluğa işaret edebilir. Uygulamada işkenceye başvurulmasına izin veren yetersiz yasalar da bu uygulamanın sistematik niteliğine katkıda bulunabilir.

Kaynak: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CAT/Pages/InquiryProcedure.aspx>

ÇHK İnceleme Usulüne İlişkin Açıklamalar

Çocuk Hakları Sözleşmesine ek Başvuru Usulüne İlişkin 3 numaralı İhtiyari Protokol (İP-ÇHS-3), İhtiyari Protokole taraf devletler tarafından ÇHS'nin ağır ya da sistematik ihlallerine dair güvenilir iddialara ilişkin bir inceleme usulü kurmuştur. ÇHS ve İP-ÇHS-3'e taraf ve bu usulün dışında kalacağı bildiriminde bulunmayan bir devletin ÇHS kapsamındaki haklara yönelik ağır ve sistematik ihlalde bulunduğu dair güvenilir bilgiye sahip herhangi bir kişi ya da grup Komite'den bir inceleme başlatması talebinde bulunabilir.

Bireysel başvuru usulünden farklı olarak bilgiyi sunan kişi/örgütün kendisinin ihlalin mağduru olduğunu ileri sürmesi gerekmez. Hatta somut mağdur(ları) da belirtmesi gerekmez.

İnceleme usulü gizlidir. Devlet incelemenin sonucuna ilişkin bir özeti yayınlamasını kabul etmedikçe, inceleme talebinde bulunanlar, incelemenin konusu ve sonucu hakkında bilgilendirilmezler.

İnceleme usulü, bireysel vakalarda bir giderim sağlamamakla birlikte, sistematik sorunları gündeme getirme ve mevzuatın ve uygulamanın değiştirilmesini sağlama potansiyeline sahiptir. Ancak, uygulamada bu incelemelerin son çare olarak görüldüğü ve bir inceleme başlatılmasına ilişkin taleplerin istisnai olarak kabul edildiği belirtilmelidir.

ÇHS'ye ek 3. İhtiyari Protokolün ciddi ve sistematik ihlallere yönelik inceleme usulüne dair 13. maddesi

1. Eğer Komite, Sözleşmede veya çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve çocuk pornografisi veya çocukların silahlı çatışmalara dâhil olmaları ile ilgili ek İhtiyari Protokollerinde öngörülen hakların, taraf Devlet tarafından ciddi ve sistematik bir biçimde ihlal edildiğine dair güvenilir bilgi alırsa, Komite, Taraf Devlete bilginin incelenmesinde işbirliği yapma ve bu amaçla, gecikme olmadan ilgili bilgiye ilişkin gözlemleri sunma konusunda çağrıda bulunur.
2. İlgili Taraf Devlet tarafından sunulması muhtemel her türlü gözlemlerle beraber, mevcut diğer güvenilir bilgileri dikkate alarak Komite, bir ya da daha fazla üyesini bir soruşturma yürütmek ve ivedilikle Komiteye rapor sunmak üzere görevlendirebilir. Gerekli olduğunda ve Taraf Devletin onayıyla, inceleme, ülkeye yapılacak bir ziyareti de kapsayabilir.
3. Söz konusu inceleme gizli bir biçimde yürütülecek ve sürecin her aşamasında Taraf Devlet'in işbirliği aranacaktır.

4. Söz konusu incelemenin sonuçlarını inceledikten sonra Komite, bulguları, varsa yorum ve önerileri ile birlikte, gecikmeksizin ilgili Taraf Devlet'e iletir.
5. İlgili Taraf Devlet, Komite tarafından iletilen bulguları, yorumları ve önerileri aldıktan sonra mümkün olan en kısa sürede ve en geç altı ay içerisinde, kendi gözlemlerini Komiteye sunar.
6. Bu maddenin 2. fıkrasına göre yürütülecek inceleme tamamlandıktan sonra, Komite, ilgili Taraf Devlet'e danışarak, işbu Protokolün 16. maddesinde öngörülen raporuna, inceleme sonuçlarının bir özetini dâhil etmeye karar verebilir.
7. Her Taraf Devlet, işbu Protokolün imzası veya onayı ya da katılım sırasında, Komitenin bu maddede tanınan yetkilerini 1. fıkrada belirtilen belgelerin tamamı ya da bir kısmında öngörülen haklar bakımından tanımadığını beyan edebilir.
8. Bu maddenin 7. fıkrasına göre beyanda bulunmuş olan her Taraf Devlet, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine bildirimde bulunarak bu beyanını her zaman geri çekebilir.

1.2. Kabul Edilebilirlik Şartları

Bir başvuru esas yönünden incelenmeden önce kabul edilebilirlik şartlarını karşılama-
lıdır:

1.2.1. İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi

- Uluslararası insan hakları hukukunun genel standartlarından biri, başvuru sahibinin, şikayetini uluslararası bir hukuk mekanizmasına götürmeden önce mevcut iç hukuk yollarını tüketmiş olması gerektiğidir. Bu ilkenin mantığı şurada yatar: Sorgulanan, bir bütün olarak devletin sorumluluğu olduğu için devlet söz konusu insan hakları ihlalinin iç hukuk yoluyla gidermeye fırsat bulmuş olmalıdır. Öte yandan, yalnızca etkili olabilecek hukuk yollarının tüketilmiş olması gereklidir. Birden çok etkili ve yeterli hukuk yolu mevcutsa, içlerinden birinin tüketilmiş olması yeterlidir.
- İç hukuk yolu ancak söz konusu insan hakları ihlalinin uluslararası insan hakları hukuku standartlarına göre ele alabildiği takdirde "**yeterli**"dir.
- İç hukuk yolu aynı zamanda "**etkili**" olmalıdır; yani, potansiyel ihlali derhal saptayıp giderebilmelidir. Kişinin haklarının ihlali durumunu tersine çevirebilecek bağlayıcı emirler verme ya da bu mümkün değilse yeterli tazminat sağlama yetkisine sahip olmalıdır. Bir hukuk yolu, başvuru sahibine lehte bir netice teminatı verdiği için değil, daha ziyade neticesine bakılmaksızın hem hukukta hem uygulamada ulaşılabilir olduğu için etkilidir.
- Hukuk yolu, aynı zamanda **hukuki sürecin** belirli özelliklerini göstermelidir. Bağımsız olmalıdır; yani, aleyhinde şikayette bulunulan makamların müdahalesine tabi olmamalıdır. İhlal edildiği öne sürülen hakkın ya da hakların korunması için uygun yasal süreci sağlamalıdır; herkes tarafından erişilebilir olmalıdır ve bir ihkak-ı hak durumu teşkil etmemelidir. Bu, usule erişilmesini sağlamak için icabında ücretsiz adli yardımın verilmesini gerektirir. Hukuk yolu başvuru sahibine davasını hazırlaması için yeterli zaman tanımalıdır ki hukuk yolundan yararlanmak gerçekçi bir imkân hâline gelsin.

Aşağıdaki hâllerde iç hukuk yoluna gidilmesi beklenmez:

- "**Başarısız olmaya mahkum**" olduğu tartışmasız biçimde kanıtlanabiliyorsa. Bu durum, hukuk yolu söz konusu davanın kazanılmasını neredeyse imkânsız kılacak daimi bir uygulama ya da içtihadı tabi olduğunda ya da hukuk sisteminin bu nitelikte bir normatif çerçevesi bulunduğu ortaya çıkabilir.

- **Hukuk sistemi mevcut hâliyle hukuk yolunun etkililiğini oluşturacak koşulları, sözelimi, etkili soruşturmaların yokluğu nedeniyle, sağlayamıyorsa** ya da mahkeme emirlerine riayet etmemenin ya da bu emirleri hayata geçirmemenin belirli durumlarda sabit bir uygulama olması hâlinde ya da bir ihtilaf ya da cezasızlık durumunun olması hâlinde. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, ihlalin çözüme kavuşturulmasının tümüyle takdire bağlı olduğu hukuk yollarının tüketilmesinin gerekli olmadığına hükmetmiştir.
- Hukuk yoluna erişim sağlama süreci **makul olamayacak kadar uzuyorsa.**
- Mağdurun hukuki temsil yokluğu nedeniyle **hukuk yoluna aksamasız erişimi bulunmuyorsa.** Söz konusu hukuki temsil yokluğunun adli yardımın mevcut olmamasından mı, tehditlerden mi yoksa idari gözetim sırasında avukata erişime getirilen kısıtlamalardan mı kaynaklandığı önemli değildir.

1.2.2. Zaman Kısıtlamaları

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, konuyu ancak iç hukuk yollarının tüketilmesinden² sonraki altı aylık³ süre içinde kendisine sunulduğu takdirde ele alabilir. Sunum tarihi, “[47 sayılı Kural’ın] [biçimsel] şartları[nı] sağlayan bir başvurunun Mahkeme’ye gönderildiği tarihtir. Postaya verilme tarihi, posta mührünün tarihidir. Haklı bulunduğu durumlarda, Mahkeme, yine de, davanın açıldığı tarih olarak farklı bir tarihin kabul edilmesine karar verebilir” (Kural 47.6, AİHM Usul Kuralları).

IAOKUS, başvuru yazısının “usulünce ispat edilmiş istisnai durumlar söz konusu olmadıkça” “Sözleşme’yi uygulayan ulusal makam” dâhil olmak üzere iç hukuk yollarının tüketilmesini izleyen altı ay içinde sunulmasını öngörür.

Temel bir kural olarak, bireysel şikâyetler, İnsan Hakları Komitesi’ne, gecikme birey tarafından gerekçelendirilmedikçe, iç hukuk yollarının tüketilmesinden sonraki 5 yıl içinde ya da başka bir uluslararası soruşturma ya da çözüm usulünün sonlandırılmasını izleyen 3 yıl içinde yapılmalıdır. Ne MSHUS’ye ek, bireysel şikâyetler usulünü belirleyen İhtiyari Protokol ne de İnsan Hakları Komitesi Usul Kuralları bireysel bir başvuru sunmak için belirli bir zaman zarfı koymuşsa da, Usul Kuralları’nın 96. kuralı, zamanında ulaştırılmayan şikâyetlerin dilekçe hakkının suistimali sayılabileceğini açıkça belirtir.⁴

İKK

İşkenceye Karşı Komite, belirli bir süre sınırı uygulamasa da, “makul olamayacak kadar uzamış” bir süreden sonra eline geçen mektupları kabul etmeyeceğini belirtmiştir.⁵

KKAOKK

İç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra **Kadına Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi**’ne yapılacak bireysel şikâyetlere yönelik belirli bir zaman zarfına bu usulleri getiren İhtiyari Protokollerde yer verilmemiştir. Öte yandan, bireysel şikâyetler, temel bir kural olarak, iç hukuk yollarının tüketilmesini izleyen makul bir zaman zarfında yapılmalıdır.

² AİHS, Madde 35.1. İç hukuk yollarının mevcut olmadığı hâllerde, şikâyet edilen olayları izleyen altı ay içinde dava açılmalıdır. Altı ay şartına ilişkin kapsamlı bir açıklama için bkz. *Lutete Kemevuak-Hollanda*, AİHM, 65938/09 sayılı Başvuru, 1 Haziran 2010 tarihli Kabul edilebilirlik kararı.

³ AİHS’ye ek yeni 15 sayılı Protokol’ün 4. maddesine göre, Mahkeme’ye yapılacak başvurulara yönelik zaman kısıtı dört aya indirilmiştir. Protokol 24 Haziran 2013 tarihinde onaylanmıştır ama henüz yürürlüğe girmemiştir ve AİHS’ye taraf tüm devletlerin onayını gerektirmektedir.

⁴ İnsan Hakları Komitesi’nin Usul Kuralları’ndan Kural 96(c); MSHUS’ye ek İP’nin 3. maddesi. Bkz. *Gobin-Morityus*, MSHK, 787/1997 sayılı Başvuru, 20 Ağustos 2001 tarihli Görüşler, paragraf 6.3.

⁵ Kural 113(f), *İKK Usul Kuralları*.

ÇHK

Çocuk Hakları Komitesine bireysel başvurular, başvuru başvurunun bu süre içinde yapılmasının mümkün olmadığını göstermedikçe, iç hukuk yolları tüketildikten sonra bir yıl içinde yapılmalıdır (İP3-ÇHS-BU, madde 7(h)).

MSHK Usul Kuralları, Kural 96(c): "başvuru yazısının, iç hukuk yollarının tüketilmesinden 5 yıl sonra ya da başka bir uluslararası soruşturma ya da çözüm usulüne başvurulmuşsa bu usulün sonlanmasından 3 yıl sonra gönderildiği durumlarda, gecikmeyi başvurunun tüm koşulları göz önüne alındığında gerekçelendirecek bir neden bulunmadıkça, başvuru hakkının suistimalini teşkil edebileceği"nin sabit olduğu hâllerde.

1.2.3. Mükerrer Başvuru ve Benzer Şartlar

Genel olarak, bir başvuru, aynı konu başka insan hakları organı tarafından zaten incelenmişse ya da başka bir uluslararası soruşturma ya da çözüm usulüne göre incelenmişse ya da incelenmekteyse, kabul edilemez olur.

İnsan Hakları Komitesi'ne yönelik bir istisna mevcuttur. Bu Komite, söz konusu kuralı yalnızca başka bir uluslararası usul nezdinde **beklemekte** olan şikayetlere uygular. Diğer usul sona ermişse, İnsan Hakları Komitesi'nin aynı davaya bakması yine mümkün olur.

- **Bkz. Correia de Matos-Portekiz, MSHK, 1123/2002 sayılı Başvuru, 18 Nisan 2006 tarihli Görüşler, paragraf 6.2.**
- **Rosturgueva/Polonya, MSHS, 1517/2006 sayılı Başvuruya ilişkin Görüşler, 28 Mart 2011, paragraf 5.2 ve 6.2.**

1.2.4. Ciddi Zarar

AİHS'ye ek 14 sayılı Protokol, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi için yeni bir kabul edilebilirlik şartı getirmiştir: "ciddi zarar". Protokol, "başvuru sahibinin **ciddi zarara** uğramadığı hâllerde, Sözleşme ve ilgili Protokollerde tanımlandığı hâliyle insan haklarına saygı ilkesi başvurunun esas yönünden incelenmesini gerektirmedikçe ve bir ulusal mahkeme tarafından usulünce ele alınmamış hiçbir davanın bu gerekçeyle reddedilmemesi kaydıyla", Mahkeme'nin bir başvuruyu kabul edilemez saymasına artık izin vermektedir (AİHS, Madde 35.3(b)).

Mahkeme, "hem başvuru sahibinin öznel algısını hem belirli bir davada nesnel olarak neyin söz konusu olduğunu" dikkate alması gerektiğine hükmetmiş ve "Sözleşme'nin ihlalinin önemli ilke meseleleriyle ilgili olabileceğini ve maddi yararı etkilemeksizin de ciddi zarara yol açabileceğini" kabul etmiştir. Ayrıca, Mahkeme incelemenin Sözleşme ve Protokollerde tanımlandığı hâliyle insan haklarına saygı ilkesi tarafından yine de gerekli kılınıp kılınmadığını saptamak zorundadır. Mahkeme "ilgili yasanın değişmiş, benzer meselelerin de önceki davalarda çözüme kavuşturulmuş bulunduğu" hâllerde incelemenin gerekli olmadığına kanaat getirmiştir.

AİHS'ye ek yeni 15 sayılı Protokol (Mayıs 2013'te kabul edilmiştir, 47 ülkenin tamamı tarafından onaylandığı zaman yürürlüğe girecektir, hâlihazırda 31'i tarafından onaylanmış bulunmaktadır) "ciddi zarar" kavramına bir değişiklik getirmektedir. Sözleşme'nin 35. maddesinin "ciddi zarar"a ilişkin kabul edilebilirlik kriterini içeren 3(b) bendi "ve bir ulusal mahkeme tarafından usulünce ele alınmamış hiçbir davanın bu gerekçeyle reddedilmemesi kaydıyla" ifadesi kaldırılmak suretiyle değiştirilmiştir. İnsan haklarına saygı ilkesi tarafından gerekli kılındığı takdirde bir başvurunun esas yönünden incelenmesi şartı yürürlükte kalmaya devam etmektedir. Bu değişiklik *de minimis non curat praetor* (bir mahkeme ufak konularla ilgilenmez) düsturunun etkisini artırmaya yöneliktir.

ESKHUS'ye ek İhtiyari Protokol'e göre, ESKHK, "başvurunun şikayetçinin **bariz bir zarar** görmüş bulunduğunu kanıtlamadığı hâllerde genel önemi haiz ciddi bir meseleyi gündeme getirdiğine kanaat getirmediği takdirde söz konusu başvuruyu değerlendirmeyi icabında reddedebilir" (ESKHUS'ye ek İhtiyari Protokol, Madde 4). Öte yandan, bu hüküm bir kabul edilebilirlik kıstası teşkil etmez. "İcabında" ibaresi "bariz zarar" testinin takdire bağlı olduğu ve ESKHK tarafından muhtemelen yalnızca istisnai hâllerde kullanılacağı anlamına gelir.

1.2.5. Başka Gereçekler

Tüm BM Antlaşma Mercileri ve AİHM isimsiz olan, başvuru hakkının suistimalini teşkil eden ya da ilgili insan hakları antlaşmasının hükümleriyle bağdaşmayan dilekçeleri kabul edilemez olduğu gerekçesiyle reddeder.⁶ İKK, KKAOKK, ESKHK ve AİHM, bariz biçimde mesnetsiz olan ya da yeterince temellendirilmiş bulunmayan şikayetleri açıkça kabul edilemez sayar⁷; öte yandan, bu şartın diğer antlaşma organları tarafından da değerlendirilmesi gerekir.

Tam anlamıyla bir kabul edilebilirlik gerekçesi değilse de, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 47 sayılı Kural'ını 1 Ocak 2014 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere değiştirmiştir. Bundan böyle, bu kurala göre, Mahkeme, Kural'ın tüm biçimsel şartlarını yerine getirmeyen bir başvuruyu incelemeyi reddetme yetkisine sahiptir. Yukarıda belirtildiği üzere, AİHS'nin 35. maddesinin altı aylık süre kısıtı, bu biçimsel şartlarla tam uyumlu bir başvurunun alındığı andan itibaren işlemeyi bırakacaktır.⁸

ÇHS'ye ek 3 numaralı İhtiyari Protokolün 7/3. maddesine göre başvuru, başvuru hakkının kötüye kullanılması durumunda veya Sözleşme ve/veya ek İhtiyari Protokol hükümleri ile bağdaşmıyorsa Komite başvuruyu kabul edilemez bulacaktır. Benzer şekilde, İnsan Hakları Komitesi de bir başvuruyu dilekçe hakkının kötüye kullanıldığı gerekçesiyle reddedebilir. Yukarıda süre sınırlarına ilişkin 1.2.2. Bölümde belirtildiği gibi, ne başvuru usulünü düzenleyen UMSHS'ye ek İhtiyari Protokol ne de İnsan Hakları Komitesi İç Tüzüğü başvurunun yapılması için belli bir süre öngörmemiş olmasına rağmen, İç Tüzüğün 96(c) maddesinde bir başvurunun, başvuru tarafından iç hukuk yollarının tüketilmesinden itibaren 5 yıl geçtikten sonra, ya da uygulanabildiği hâllerde, başka bir uluslararası inceleme veya çözüm sürecinin tamamlanmasından itibaren 3 yıl geçtikten sonra yapılmışsa, başvuruya ilişkin bütün koşullar dikkate alındığında gecikmeyi haklı kılan nedenler bulunmadıkça, başvuru hakkının kötüye kullanılmasını teşkil edebileceği belirtilmektedir.

1.3. İhtiyati Tedbirler

Mağdur olduğu öne sürülen kişiye ya da başvuru sahibine bir uluslararası insan hakları çözüm mekanizması tarafından şikayetine ilişkin esas yönünden bir hüküm verilmesinden önce telafi edilemez bir zarar gelmesi yolunda gerçek bir risk bulunduğu hâllerde, şikayetçi, davaya bakan merciden, esas hükmünü açıklayana kadar devletin böyle bir zararı önlemeye yönelik tedbirler almasını talep etmesini isteyebilir.⁹ Buna **ara, ihtiyati ya da geçici tedbir** talebi adı verilir. Örneğin, bir sınır dışı etme emrinin çıktığı ve

6 Madde 3 İP-MSHUS; Kural 96(a), (c) ve (d), MSHK Usul Kuralları; Madde 3.2(d) ila (g) İP-ESKHUS; Madde 22.2 İKK; Kural 113(b) ve (c), İKK Usul Kuralları; Kural 91, İAOKK Usul Kuralları; Madde 4.2 İP-KKAOKS; Madde 77.2 GİHKUS; Madde 2(a) ve (b) İP-EKHS; Madde 35.2(a) ve 35.3(a) AİHS.

7 Madde 4.2(c) İP-KKAOKS; Madde 22.2 İKK; Kural 113(b) ve (c), İKK Usul Kuralları; Madde 2(e) İP-EKHS; Madde 35.2(a) ve 35.3(a) ve (b) AİHS.

8 Bkz. Kural 47, AİHM Usul Kuralları.

9 Bkz. Madde 6, İP-ÇHS-İU; Madde 5.1 İP-ESKHUS; Kural 114, İKK Usul Kuralları; Kural 94.3, EKHS Usul Kuralları; Madde 5.1 İP-KKAOKS; Madde 63, KKAOKK Usul Kuralları; Madde 4 İP-EKHS; Madde 31.4 ZKK; Kural 39, AİHM Usul Kuralları (ihtiyati tedbirlere uyma yükümlülüğü AİHS'nin 34. maddesinden kaynaklanır ve AİHS'nin 1. ve 46. maddelerinden kaynaklanan yükümlülüklerle de ilişkilidir).

bu emre tabi kişinin sınır dışı edilmesi hâlinde işkence görebileceği yolunda gerçek bir risk bulunduğu hâllerde, şikayette bulunulan uluslararası insan hakları çözüm mercii, ilgili devletten şikayete ilişkin nihai esas hükmü verilene kadar bireyi sınır dışı etme işlemini gerçekleştirmemesini isteyebilir (sınır dışı etme kararının durdurulması). Geçici tedbirler başvuru sahibi tarafından da, örneğin, bir zorla tahliye iddiasının bulunması hâlinde, tahliye işleminin, bir uluslararası insan hakları çözüm mercii tarafından insan hakları ihlali iddiasına ilişkin esas yönünden bir hüküm verilene kadar "durdurulması" amacıyla talep edilebilir.

Bir uluslararası insan hakları çözüm mekanizması tarafından bu türden bir ara, geçici ya da ihtiyati tedbir kararı verilmesinin rutin değil, daha ziyade olağanüstü bir karar olduğu kaydedilmelidir.

Bir uluslararası çözüm mercii tarafından ihtiyati tedbir talep edilmesi, şikayetin kabul edilebilirlik ya da esas yönünden nasıl değerlendirileceğini göstermez; öte yandan, BM kılavuzunun BM antlaşma mercilerine ait bireysel şikayet mekanizmalarına ilişkin sözleriyle, böylesi ihtiyati tedbirler, genellikle, ancak "esas yönünden kazanmaya dönük makul bir ihtimal" olduğunda istenir.

Savridin Dzhurayev-Rusya, AİHM, 71386/10 sayılı Başvuru, 25 Nisan 2013

213. "İhtiyati tedbirlerin can alıcı önemi, Mahkeme'nin ilke gereği bu tedbir kararlarını gerçekten istisnai hâllerde ilgili tüm koşullara yönelik ciddi bir incelemeye dayanarak aldığı göz önünde tutulduğunda daha da belirgin hâle gelir. Bu davaların çoğunda, başvuru sahipleri hayatlarına yönelik sahici bir tehditle karşı karşıyadırlar ve bu durum Sözleşme'nin ana hükümlerini çiğneyecek vahim, telafi edilemez bir zarar yolunda gerçek bir risk anlamına gelir. Sözleşme sisteminde ihtiyati tedbirlerin oynadığı bu hayati rol, yerleşik içtihadın uygun gördüğü hâliyle ilgili Devletler üzerindeki bağlayıcı hukuki etkilerinin dayanağını oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda Taraf Devletler'in Mahkeme'nin bu bakımdan işaret ettiklerine riayet etmeleri meselesine son derece önem atfedilmesini emreder. Bu konudaki herhangi bir gevşeklik, Sözleşme'nin tanıdığı çekirdek hakların korunmasını kabul edilemez biçimde zayıflatacak ve Sözleşme'nin değerleri ve ruhuyla başdaşmayacaktır [...]; aynı zamanda bireysel başvuru hakkının temel önemiyle tutarsız olacak ve daha genel olarak Avrupa kamusal düzeninin anayasal bir belgesi olarak Sözleşme'nin yetki ve etkililiğini yerle bir edecektir [...]"

➤ **İnsan Hakları Komitesi**

Khalilov-Tacikistan, MSHK, 973/2001 sayılı Başvuru, 13 Nisan 2005 tarihli Görüşler

4.1. Komite, Taraf Devlet'in şikayetçinin oğlunu İnsan Hakları Komitesi nezdinde İhtiyari Protokol'e dayanan bir başvuruda bulunduğu ve Taraf Devlet'e bu konuda bir ihtiyati koruma tedbiri talebi gönderildiği hâlde onu idam ettiğini gözlemler. Komite, Sözleşme'ye Taraf bir Devletin, İhtiyari Protokol'ü kabul etmekle, Komite'nin, Sözleşme'nin (Önsöz ve 1. maddede) ortaya koyduğu haklardan herhangi birinin ihlalinden mağdur olduklarını iddia eden kişilerden başvuru kabul edip değerlendirme yetkisini tanıdığını hatırlatır. Bir Devletin Protokol'ü kabulü, Komite'nin bu tür başvuruları değerlendirmesine ve incelemenin ardından görüşlerini Taraf Devlet'e ve bireye iletmesine izin vermek ve imkân sağlamak için Komite'yle iyi niyet çerçevesinde işbirliği yapmaya yönelik zımni bir taahhüdü kapsar (madde 5(1), (4)). Bir Taraf Devletin, Komite'nin başvuruyu değerlendirip incelemesi ve görüşlerini ifade etmesi sürecini engelleyecek ya da aksaklığa uğratacak herhangi bir eylemde bulunması, bu yükümlülüklerle bağdaşmaz.

➤ **İşkenceye Karşı Komite**

İnsan Hakları Komitesi'yle benzer biçimde, İşkenceye Karşı Komite de, ihtiyati tedbirlerin devletler tarafından gözetilmesi gerektiği, aksi takdirde Sözleşme'nin ruhuna uyum göstermemiş olacakları kanaatini taşır.

Cecilia Rosana Núñez Chipana-Venezuela, İKK, 110/1998 sayılı Başvuru, 10 Kasım 1998 tarihli Görüşler, CAT/C/21/D/110/1998 sayı ve tarihli BM belgesi, paragraf 8

8. Dahası, Komite, Taraf Devlet'in, Komite tarafından usul kurallarından 108 sayılı Kural'ın 3. fıkrası uyarınca yapılan, şikayetçiyi başvurusunun Komite tarafından değerlendirildiği sırada sınır dışı etmemesi ya da geri göndermemesi talebine riayet etmemiş ve Sözleşme'nin ruhuna uyum göstermemiş olmasından derin bir endişe duymaktadır. Komite, Taraf Devlet'in, Sözleşme'yi onaylamak ve Komite'nin 22. maddeden kaynaklanan yetkisini kendi iradesiyle kabul etmek suretiyle, Komite'yle usulü uygulamak hususunda iyi niyet çerçevesinde işbirliği yapmayı taahhüt ettiği kanaatinde. Komite'nin makul bulduğu vakalarda talep ettiği geçici tedbirlere riayet, söz konusu kişiyi telafi edilemez bir zarara uğramaktan korumak için zaruridir; böylesi bir zarar, ayrıca, Komite nezdindeki yasal sürecin nihai sonucunu boşa çıkarabilir.

Bu konudaki içtihadın tekbiçimliliği göz önüne alınacak olursa, **IAOKK** ve **KKAOKK** gibi ara tedbirler aldırma yetkisine sahip başka mercilerin de bağlayıcı niteliğini muhafaza etmesi muhtemeldir.

1.4. Üçüncü Taraf Müdahaleleri

Söz konusu **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**'yse, AİHS'nin 36. maddesine göre, Daireler ya da Büyük Daire nezdindeki tüm davalarda, "Mahkeme Başkanı, adaletin tam tecellisi için, mahkeme sürecinde taraf olmayan herhangi bir Yüksek Taraf Devleti ya da başvuru sahibi dışındaki herhangi bir kişiyi yazılı yorumlarda bulunmaya ya da duruşmalara katılmaya davet edebilir."¹⁰ STK'lar da başvuruda bulunabilir. Üçüncü taraf müdahaleleri Mahkeme Kuralları'ndan 44 sayılı Kural'da yer bulur.

Evrensel antlaşma mercileri—İHK, ESKHK, İKK, IAOKK ve KKAOKK—bireysel davalarda resmi üçüncü taraf müdahalelerinin sunulmasını açıkça öngörmez.¹¹ Öte yandan, davacıdan başvurusunda üçüncü taraf müdahalelerine yer vermesini ya da antlaşma merciine hususi olarak dilekçe vermesini isteyerek davaya müdahil olmak mümkün olabilir.

2. Uluslararası Mekanizmaların Usulleri

2.1. Uluslararası İnsan Hakları Antlaşma Mercileri¹²

BM antlaşma mercilerinin usulleri, epeyce benzer olsa da, uyumlaştırılmış değildir.¹³ Yakın tarihlerde kurulan mercilerde farklılıklar doğmaktadır. Mercilerin hem kurucu antlaşmalarında hem usul kurallarında usuller belirtilmiştir. Başvurular, Birleşmiş Milletler'in resmi dillerinden birinde, yani Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ya da İspanyolca yapılmalıdır. İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'ndeki Dilekçe Birimi, eline ulaşan her şikayetin bir ilk okumasını yaparak Komite'ye durumu değerlendirmek için ihtiyacı olacak tüm bilginin verilmesini sağlar.

2.1.1. Hazırlık Aşaması

Usulün hazırlık aşamasına ilişkin kurallar, bireysel başvuru kabul eden ve usul kuralları koymuş bulunan dört insan hakları antlaşma merciinde de benzerdir. BM Sekreterliği, başvuru yazısını kabul eder ve tüm biçimsel şartların yerine geldiğini doğrular. Sekreterlik, Komite'nin başvuruyu etkili biçimde kavraması amacıyla bu şartlara ve şikayet-

¹⁰ Madde 36.1 AİHS.

¹¹ İnsan Hakları Konseyi'nin usul kuralları ya da İP-MSHUS üçüncü taraf müdahalelerinden söz etmez. Ayrıca bkz. Kural 118.2, *İKK Usul Kuralları*; Kural 95.2, *EKHK Usul Kuralları*; Kural 72.2, *KKAOKK Usul Kuralları*.

¹² BM antlaşma mercilerine nasıl dilekçe verileceğine ilişkin diğer pratik bilgiler şu adreste bulunabilir: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/petitions/index.htm>.

¹³ Birleşmiş Milletler inisiyatifiyle BM antlaşma mercilerinin usullerine yönelik bir uyumlaştırma süreci yürütülmektedir. Daha çok bilgi için bkz. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/treaty/reform.htm>.

çinin niyetine ilişkin netleştirmeler isteyebilir. Bu ön aşamalar tamamlanır tamamlanmaz, başvuru tescil edilip Komite'ye iletilir.¹⁴

2.1.2. Kabul Edilebilirlik Aşaması

Kim karar verir? Başvurunun kabul edilebilirliğin biçimsel şartlarını sağlayıp sağlamadığını belirleyen genellikle bir bütün olarak Komite olsa da, Komite'nin kabul edilebilirlik kararlarına yönelik bir iç Çalışma Grubu (ÇG) kurması da mümkündür.¹⁵ IAOKK ve KKAOKK için, ÇG kabul edilebilirlik hususunda yalnızca tavsiyelerde bulunabilir.¹⁶

Nasıl? Komite, kabul edilebilirlik kararını daima basit oy çokluğuyla alır. Bir Çalışma Grubu kurulması hâlinde sistemler arasında çeşitlilik gözlenir. İnsan Hakları Komitesi için, ÇG kabul edilebilirlik kararını ancak oybirliğiyle alabilir; ancak, kabul edilmezlik kararının Komite'nin tamamı tarafından onaylanması gerekir. İşkenceye Karşı Komite içinse, Çalışma Grubu bir başvuruyu oy çokluğuyla kabul edilebilir ya da oybirliğiyle kabul edilemez sayar.¹⁷

Başvurular ve cevaplar: Komite, uygun zaman sınırlarını koyarak hem şikayetçiden hem Taraf Devlet'ten bilgi talep eder.¹⁸ İHK, ilgili devletten başvuruya altı ay zarfında kabul edilebilirlik ve esas yönünden yazılı bir cevap vermesini ister; Komite, yalnızca kabul edilebilirliğe ilişkin gözlemlere ihtiyaç olduğunu da belirtebilir. Bu noktadan sonra, Komite, başvuru sahibinin ya da devletin yeni gözlemler sunmasını isteyebilir. Taraflardan her birine diğerinin gözlemleri üzerine yorumda bulunma fırsatı tanınmalıdır.¹⁹

Kabul edilebilirlik kararının yeniden ele alınması: Kabul edilemezlik gerekçelerinin artık geçerli olmadığını sabit olduğu hâllerde, kabul edilmezlik kararı Komite tarafından ileri bir tarihte gözden geçirilebilir.²⁰

Kabul edilebilirlik ve esas kararları: Uygulamada, Komiteler, kendilerine sunulan bilgilerin nihai bir karara varmak bakımından zaten yeterli olduğu hâllerde, başvuruya ilişkin kabul edilebilirlik ve esas kararlarını bir arada verebilir.

2.1.3. Esas

Kapalı oturumlar: Komiteler, başvuruyu hem kabul edilebilirlik hem esas aşamasında kapalı oturumlarda inceler.²¹ IAOKK ve İKK, tarafları sorulara yanıt vermek ve ek bilgiler sağlamak için kapalı bir duruşmaya katılmaya davet edebilir.²²

Başvurular: Genel kural şudur: bir Komite bilgileri Taraf Devlet'e iletip şikayetçiyi bilgilendirir²³ ve esasa ilişkin ek bilgi talep edebilir.²⁴ İnsan Hakları Komitesi, Taraf Devlet'in, değerlendirme sürecindeki konuyu ve Devlet tarafından yararlanılmış olabilecek çözüm yolunu açıklığa kavuşturacak yazılı açıklama ve beyanları Komite'ye sunmak için altı ayı olmasını öngörür. Taraf Devlet tarafından sunulan her türlü açıklama ya da beyan, başvuru sahibine iletilir; başvuru sahibi de, belirlenen zaman zarfında ek yazılı

14 Bkz. Kural 84-87, MSHK Usul Kuralları; Kural 103-105, İKK Usul Kuralları; Kural 83-84, EKHK Usul Kuralları; Kural 56-58, KKAOKK Usul Kuralları.

15 Bkz. Kural 111-112, İKK Usul Kuralları; Kural 93-98, MSHK Usul Kuralları.

16 Kural 87, EKHK Usul Kuralları; Kural 62, KKAOKK Usul Kuralları.

17 Kural 93-98, MSHK Usul Kuralları; Kural 111-112, İKK Usul Kuralları.

18 Bkz. Kural 115, İKK Usul Kuralları; Kural 92, EKHK Usul Kuralları.

19 Kural 93-98, MSHK Usul Kuralları.

20 Kural 116, İKK Usul Kuralları; Kural 93.2, EKHK Usul Kuralları; Kural 70, KKAOKK Usul Kuralları.

21 Kural 88 ve 102, MSHK Usul Kuralları; Madde 22.4-6 İKK; Kural 88, EKHK Usul Kuralları; Madde 7 İP-KKAOKS ve Kural 72, KKAOKK Usul Kuralları; Madde 77.6-7 GİHKUS.

22 Kural 94.5, EKHK Usul Kuralları; Kural 117, İKK Usul Kuralları.

23 Kural 117, İKK Usul Kuralları; Kural 99-100, MSHK Usul Kuralları; Kural 94.1, EKHK Usul Kuralları; Madde 7 İP-KKAOKS; Kural 72, KKAOKK Usul Kuralları.

24 Aynı yerde.

bilgi ya da gözlemler sunabilir.²⁵ IAOKK için, Devlet'in, gerekçelerini sunmak için bu noktadan itibaren üç ayı vardır. Bu gerekçeler şikayetçiye iletilir, o da başka gözlemlerle karşılık verebilir.²⁶

Materyal: Komite taraflarca kendisine sunulan tüm bilgileri dikkate alır.²⁷

Karar: Komiteler, davaya ilişkin kararlarını (Görüşler) alır ve taraflara iletir.²⁸ İnsan Hakları Komitesi'nin usul kuralları, bu merciin kararlarının kamuya açık olduğunu açıkça söyler.²⁹

2.1.4. Dostane Çözüm

ESKHUS'ye ek İhtiyari Protokol hariç BM insan hakları antlaşmaları ve ilgili usul kuralları bir dostane çözüm usulünü açıkça öngörmezken, Komiteler uygulamada tarafların talebi üzerine bu türden bir anlaşmaya varılması için arabuluculuk yapabilir.

2.1.5. Ara Tedbirler

İddia edilen ihlalin mağduruna dava başvurusunun yapıldığı andan nihai kararın alınmasına kadar telafi edilemez bir zarar gelmesini önlemek bakımından gerekli olması hâlinde, başvuruda bulunulan insan hakları mercii tarafından ara tedbir kararı alınabilir.³⁰ İnsan Hakları Komitesi ve İşkenceye Karşı Komite, ara tedbirlerin bağlayıcı niteliğini içtihadında tanımıştır. Bu konudaki içtihadın tekbiçimliliği göz önüne alınacak olursa, IAOKK ve KKAOKK gibi ara tedbirler aldırma yetkisine sahip başka mercilerin de bağlayıcı niteliğini muhafaza etmesi muhtemeldir.

2.2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Mahkeme Kuralları

Kural 47

(Mahkeme tarafından 17 Haziran ve 8 Temmuz 2002, 11 Aralık 2007, 22 Eylül 2008, 6 Mayıs 2013 ile 1 Haziran ve 5 Ekim 2015 tarihlerinde yapılan değişikliklerle birlikte)

Bireysel başvurunun içeriği

1. Sözleşme'nin 35. maddesine bağlı başvurular, Mahkeme tarafından aksi belirtilmedikçe, Evrak Dairesi tarafından verilen başvuru formuyla yapılır. Başvuru, istenen tüm bilgilere formun ilgili kısımlarında yer vermeli ve aşağıdakileri içermelidir:

(a) başvuru sahibinin adını, doğum tarihini, uyruğunu ve adresini ve başvuru sahibinin bir tüzel kişi olduğu hâllerde tam adını, kuruluş ya da tescil tarihini, (varsa) resmi tescil numarasını ve resmi adresini;

(b) varsa vekilinin adını, adresini, telefon ve faks numaralarını ve eposta adresini;

(c) başvuru sahibinin bir vekili olması hâlinde, başvuru formunun yetki kısmında başvuru sahibinin tarihli orijinal imzasını; başvuru formunun yetki kısmında vekilin başvuru sahibi adına hareket etmeyi kabul ettiğini gösteren orijinal imzası da bulunmalıdır;

(d) dava edilen Sözleşen Taraf(lar)ın ad(lar)ı;

(e) olaylara ilişkin özlü ve okunaklı bir beyanı;

(f) Sözleşme'nin gerçekleştiği öne sürülen ihlal(ler)ine ve ilgili savlara ilişkin özlü ve okunaklı bir beyanı ve

²⁵ Kural 99-100, MSHK Usul Kuralları.

²⁶ Kural 94.2-4, EKHK Usul Kuralları.

²⁷ Kural 99-100, MSHK Usul Kuralları; Madde 8 İP-ESKHUS; Madde 22.4-6 İKS; Kural 118.1, İKK Usul Kuralları; Madde 14.7(a) EKHS; Madde 7 İP-KKAOKS; Kural 72, KKAOKK Usul Kuralları; Madde 77.5 GİHKUS.

²⁸ Kural 99-100, MSHK Usul Kuralları; Madde 22.7 İKS; Madde 14.7(b) EKHS; Madde 7 İP-KKAOKS; Kural 72, KKAOKK Usul Kuralları; Madde 77.6-7 GİHKUS.

²⁹ Kural 102(5), MSHK Usul Kuralları.

³⁰ Bkz. Kural 92, MSHK Usul Kuralları; Kural 114, İKK Usul Kuralları; Kural 94.3, EKHK Usul Kuralları; Madde 5.1 İP-KKAOKS; Kural 63, KKAOKK Usul Kuralları.

(g) başvuru sahibinin Sözleşme'nin 35. maddesinin 1. fıkrasında belirtilen kabul edilebilirlik kistasıyla uyumluluğunu teyit eden özlü ve okunaklı bir beyanı.

2. (a) 1. fıkranın (e) ile (g) bentlerinde sözü geçen, başvuru formunun ilgili kısımlarında belirtilecek bilgilerin tümü, Mahkeme'nin başvurunun nitelik ve kapsamını başka bir kaynağa başvurmaksızın belirlemesine yetmelidir.

(b) Bununla birlikte, başvuru sahibi, olaylara, Sözleşme'nin gerçekleştiği öne sürülen ihlallerine ve ilgili savlara ilişkin başka ayrıntıları başvuru formuna ilâştirerek bilgileri takviye edebilir. Bu türden bilgiler 20 sayfayı geçmez.

3.1. Başvuru formu, başvuru sahibi ya da başvuru sahibinin vekili tarafından imzalanmalı ve şu belgeler eşliğinde olmalıdır:

(a) şikâyet edilen adli ya da gayri adli karar ya da tedbirlere ilişkin belgelerin suretleri;

(b) başvuru sahibinin Sözleşme'nin 35. maddesinin 1. fıkrasında yer verilen iç hukuk yollarının tüketilmesi şartı ile süre kısıtlamasına uyduğunu gösteren belge ve kararların suretleri;

(c) icabında, her türden başka bir uluslararası soruşturma ya da çözüm usulüne ilişkin belgelerin suretleri ve

(d) 47. kuralın 1. fıkrasının (a) bendinde belirtildiği üzere başvuru sahibinin bir tüzel kişi olduğu hâllerde, başvuruda bulunan bireyin şikâyetçiyi temsil etme yetki ya da kudretine sahip olduğunu gösteren belge ya da belgeler.

3.2. Başvuruya ek olarak sunulan belgeler, tarih sırasına konulmalı ve ardışık olarak numaralandırılmalıdır ve ne oldukları açıkça belirtilmelidir.

4. Kimliğinin ifşa edilmesini istemeyen başvuru sahibi, bu talebini belirtmeli ve Mahkeme nezdindeki işlemlerde yer bulan bilgilere kamusal erişime yönelik kuralın uygulanmayışını haklı çıkaracak gerekçelere ilişkin bir beyanda bulunmalıdır. Mahkeme, ismin açıklanmaması isteğini kabul edebilir ya da bu uygulamayı kendiliğinden sağlayabilir.

5.1. Kural'ın 1. ile 3. fıkralarında belirtilen şartların yerine getirilmemesi, aşağıdaki hâllerden biri söz konusu olmadıkça, başvurunun Mahkeme tarafından incelenmemesiyle sonuçlanır:

(a) Başvuru sahibinin şartların yerine gelmeyeişine yönelik yeterli bir açıklama sağlaması;

(b) başvurunun bir ihtiyati tedbir talebine ilişkin olması;

(c) Mahkeme'nin kendiliğinden ya da başvuru sahibinin talebi üzerine aksi yönde bir karar alması.

5.2. Mahkeme, her hâlükarda, başvuru sahibinin belirli bir zaman zarfında uygun olabilecek her türlü biçim ya da surette bilgi ya da belge sunmasını isteyebilir.

6. (a) Sözleşme'nin 35. maddesinin 1. fıkrasının amaçları bakımından davanın açıldığı tarih, bu Kural'ın şartlarını sağlayan bir başvuru formunun Mahkeme'ye gönderildiği gündür. Postaya verilme tarihi, posta mührünün tarihidir.

(b) Haklı bulunduğu durumlarda, Mahkeme, yine de, davanın açıldığı tarihten farklı bir tarihin kabul edilmesine karar verebilir.

7. Başvuru sahibi, Mahkeme'yi her türlü adres değişikliğinden ve başvuruya ilişkin tüm gelişmelerden haberdar tutmalıdır.

Başvuru: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yönelik başvurular, normal şartlar altında, Mahkeme'nin internet sitesi üzerinde bulunabilecek olan başvuru formunu tamamlayarak ve her türden ilgili belgelerin ve hususi olarak başvurunun konusuna ilişkin adli ya da gayri adli kararların suretleriyle birlikte postayla göndererek gerçekleştirilir.

Başvuru formuna şu adresten ulaşılabilir:
<http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/forms&c=>

Altı aylık süre sınırının işlemlerini ancak tamamlanmış bir başvuru formu durdurur. Davanın konusunu ortaya koyan ilk başvuru yazısının eline geçmesi üzerine, Evrak Daıresi, bir dosya açar ve bu dosyanın sayısı tüm müteakip yazışmalarda belirtilir. Ayrıca, "başvuru sahibi, davaya ilişkin olayları, şikâyetlerini ve kabul edilebilirlik kistasıyla

uyumluluğa ilişkin açıklamaları başvuru formunda gösterilen alanda dile getirmelidir. Bilgiler, Mahkeme'nin başvurunun nitelik ve kapsamını belirlemesine yetmeli ve buna göre tamamlanmış başvuru formu tek başına yeterli olmalıdır."³¹

Kabul edilebilirlik aşaması: Davanın kabul edilemezliğine ya da düşmesine hükme-dilmesi için tek başına yeterli olması hâlinde başvuru tek bir hâkim tarafından değerlendirilir ve bu hâkimin hükmü nihaidir. Aksi takdirde, tek hâkim, başvuruyu, üyeleri arasından Mahkeme Dairesi Başkanı'nın davaya bakacak bir Tetkik Hâkimi atayacağı bir Daire ya da Komite'ye iletir.³² Tetkik Hâkimi, taraflardan ek bilgiler isteyebilir, davanın tek bir hâkim tarafından mı, bir Komite tarafından mı yoksa bir Daire tarafından mı değerlendirileceğine karar verebilir ve Daire ya da Komite'ye ya da Başkan'a rapor, taslak ya da belgeler sunabilir.³³ Bu aşamada, dava, üç hâkimden meydana gelen ve hükmü nihai olan Komite'ye gider. Komite, ilgili devlete başvurudan haber verir ve iki taraftan da ek bilgiler ister. Komite, davanın özünü oluşturan konunun yerleşik Mahkeme içtihadında yeri olduğu hâllerde, ivedilikle davayı kabul edilemez bulup düşürebilir ya da kabul edilebilirliğine karar verip esasına ilişkin bir hükme varabilir. Aksi takdirde, Komite, davayı Daire'ye iletir.³⁴ Daire, aynı zamanda, kararı devlete tebliğ etme ve taraflardan bilgi isteme kudretine sahiptir. Ayrıca, başvuruyu hemen kabul edilemez sayarak düşürebilir. Bir karara varmadan önce, kendiliğinden ya da taraflardan birinin talebi üzerine, duruşma yapma seçeneğini değerlendirebilir ve uygun gördüğü hâllerde başvurunun kabul edilebilirlik ve esası üzerine aynı anda hüküm verebilir.³⁵

Mahkeme'nin kabul edilebilirlik kılavuzu için bakınız:
http://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_ENG.pdf

Dostane çözüm: Yasal sürecin herhangi bir aşamasında, Taraflar, ihtilafın dostane bir çözüme kavuşturulması için Mahkeme'ye başvurabilir. Bu durumda, süreç gizliliğe tabidir ve Evrak Dairesi tarafından ilgili Daire ya da Daire Başkanı'nın talimatına göre yürütülür. Çözüme varıldığı takdirde dava düşer ve Mahkeme'nin kararı olaylara ve varılan çözüme ilişkin kısa bir beyanla sınırlı olur ve yürütme denetimi için Bakanlar Komitesi'ne iletilir.³⁶

Davanın düşmesi: Yasal sürecin herhangi bir aşamasında, Mahkeme, davacının başvurusunu takip etme niyeti göstermemesi, konunun çözülmüş olması ya da başvurunun incelenmesine devam edilmesi için bir gerekçe kalmadığının Mahkeme nezdinde sabit olması hâlinde, başvuruyu düşürmeye karar verebilir. Bununla birlikte, "Mahkeme, Sözleşme ve ilgili Protokollerde tanımlandığı hâliyle insan haklarına saygı ilkesi öyle gerektirdiği takdirde, başvurunun incelenmesine devam eder"³⁷ ve düşmüş bulunan bir davayı yeniden ele almaya karar verebilir.³⁸ Taraflar arasında dostane bir çözüme ulaşıldığında³⁹ ya da davalı devlet tarafından yapılacak tek taraflı bir beyan Mahkeme tarafından kabul edildiğinde de dava düşer. Bu sonuncu durumda, Mahkeme, davayı başvuru sahibi devamını talep etse de düşürebilir.⁴⁰ Öte yandan, bu karar, Sözleşme ve ilgili Protokollerde tanımlandığı hâliyle insan haklarına saygı ilkesinin gereğinin ne olduğuna bağlıdır. Mahkeme, bunu saptamak için "yapılan şikayetlerin niteliğini, davaya konu olan sorunların Mahkeme tarafından geçmiş davalarda ele alınan sorunlara benzer olup olmadığını, bu türden geçmiş davalarda Mahkeme tarafından verilen hü-

31 *Institutions of proceedings*, AİHM, 19 Eylül 2016.

32 Kural 52.1, *AİHM Usul Kuralları*.

33 Madde 27 AİHS; Kural 49 ve 52A, *AİHM Usul Kuralları*.

34 Madde 28 AİHS; Kural 53, *AİHM Usul Kuralları*.

35 Madde 29 AİHS; Kural 54 ve 54A, *AİHM Usul Kuralları*.

36 Madde 39 AİHS; Kural 62, *AİHM Usul Kuralları*.

37 Madde 37.1 AİHS.

38 Bkz. Madde 37 AİHS; Kural 43, *AİHM Usul Kuralları*.

39 Bkz. Kural 43.3, *AİHM Usul Kuralları*.

40 Bkz. *Akman-Türkiye*, AİHM, 37453/97 sayılı Başvuru, Kabul Edilebilirlik Kararı, 26 Haziran 2001, paragraf 28-32; *Tahsin Acar-Türkiye*, AİHM, 26307/95 sayılı Başvuru, 8 Nisan 2004 tarihli Hüküm, paragraf 75-76.

kümlerin infazı bağlamında davalı Hükümet tarafından alınan her türlü tedbirin nitelik ve kapsamını ve böylesi tedbirlerin eldeki dava üzerindeki etkisini"⁴¹ değerlendireceği-ne hükmetmiştir.

Khan-Almanya, AİHM, Büyük Daire, 38030/12 sayılı Başvuru, 21 Eylül 2016

33. ... yerleşik içtihadına göre, sınır dışı edilme tehdidi altında bulunan bir başvuru sahibine oturma izni verildiğinde ve başvuru sahibinin sınır dışı edilmesi tehdidi ortadan kalktığına, Mahkeme, konunun Sözleşme'nin 37. maddesinin 1. fıkrasının (b) bendinin anlamı dâhilinde çözülmüş olduğuna hükmeder ve davayı başvuru sahibinin muvafakatı olmasa da düşürür. Zira, Mahkeme, konuya daima Sözleşme'nin potansiyel ihlali konusu olarak yaklaşmıştır ve ihlal tehdidi, başvuru sahibine ilgili davalı Devlet'te oturma izninin verilmesi kararıyla ortadan kalkmıştır.

34. Öte yandan, başvuru sahibine bir oturma izni verilmediği bazı davalarda, Mahkeme, başvuruyu incelemeye devam etmek için Sözleşme'nin 37. maddesinin 1. fıkrasının (c) bendinin anlamı dâhilinde bir gerekçe kalmadığına hükmetmiş ve başvuru sahibinin söz konusu tarihte ya da gelecek hatırı sayılır bir süre için sınır dışı edilmeye ya da Sözleşme'nin 8. maddesine aykırı bir muameleye uğramaya dönük herhangi bir tehditle karşı karşıya olmadığı ve herhangi bir yeni sınır dışı edilme kararına ulusal makamlar nezdinde ya da icabında Mahkeme nezdinde itiraz etme imkânına sahip olduğu eldeki bilgilerden açık olduğu için davayı düşürmeye karar vermiştir.

35. Yukarıda alıntılanan tüm davalarda, Mahkeme, Sözleşme ve ilgili Protokollerde tanımlandığı hâliyle insan haklarına saygı ilkesiyle ilişkili, başvurunun incelenmesinin devamını (kısaca, Madde 37.1) gerektiren özel bir durum olmadığını açıkça ya da zımnen saptamıştır.

Esasın incelenmesi: Bir başvuru kabul edilemez bulunduğu zaman, Daire, tarafları başka delil ve gözlemler sunmaya davet edip bir duruşma yapabilir. Bir Daire, mahkeme sıfatıyla, davayı inceler.⁴² Duruşmalar da Mahkeme'nin Evrak Dairesi'ne verilmiş bulunan belgeler de kamuya açıktır; öte yandan, Mahkeme'nin demokratik bir toplumda ahlak, kamu düzeni ya da ulusal güvenlik yararları bakımından hususi nedenler bulunması hâlinde, gençliğin yararının ya da tarafların özel hayatlarının korunması yararının öyle gerektirmesi hâlinde ya da kamuya açıklığın adaletin çıkarlarını zedeleyeceği özel durumlarda erişim kısıtlanabilir.⁴³ Tarafların Büyük Daire'ye sevk talep etmediğini beyan ettiği, hüküm tarihinden itibaren bu sevk talep edilmeden üç ay geçmiş bulunduğu ya da Büyük Daire'nin sevk talebini reddettiği hâllerde Daire'nin hükümleri nihaidir.⁴⁴

Adil tazminat: Bir ihlal saptadığı takdirde, Mahkeme, zarar gören tarafa adil tazminat sağlar.⁴⁵ Mahkeme'nin bu tazminatı vermesi için başvuru sahibinden adil tazminata yönelik hususi bir talep gelmesi ve bu talebe özgü belgelerin her türden ilgili destekleyici belgeyle birlikte Başkan'ın başvuru sahibinin esasa ilişkin gözlemlerini sunması için belirlediği zaman zarfında gönderilmesi gerekir.⁴⁶ Ayrıca, "birtakım hususi durumlarda, [...] Mahkeme, ihlal bulgusunu doğuran—genellikle sistematik—duruma bir son verilmesi amacıyla ne tür tedbirler alınabileceğini davalı devlete bildirmekte yarar görebilir [...]. Bazen, saptanan ihlalin niteliği, gerekli tedbirler konusunda bir seçim imkânı bırakmayacak türden olabilir [...]".⁴⁷ *Hirsi Jamaa ve diğerleri-İtalya* davasında, "nakledilmeleri başvuru sahiplerini Libya'da kötü muamaleye uğrama ve Somali ve Eritre'ye keyfi olarak iade edilme tehdidinde maruz bıraktığı için,"⁴⁸ Avrupa İnsan

41 *Tahsin Acar-Türkiye*, AİHM, paragraf 76. Liste tam kapsamlı değildir. Bu uygulama artık Kural 62A'da (*AİHM Usul Kuralları*) yer almaktadır.

42 Madde 38 AİHS.

43 Madde 40 AİHS. Bkz. Kural 33 ve 63, *AİHM Usul Kuralları*.

44 Madde 44 AİHS.

45 Madde 41 AİHS.

46 Kural 60, *AİHM Usul Kuralları*.

47 *Hirsi Jamaa ve diğerleri-İtalya*, AİHM, Büyük Daire, paragraf 209. Tedbirler AİHS Madde 46'da sıralanmıştır.

48 *Aynı yerde*. paragraf 211.

Hakları Mahkemesi, İtalyan Hükümeti'nin "Libya makamlarından başvuru sahiplerinin Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı bir muameleye uğramayacakları ya da keyfi olarak geri gönderilmeyecekleri yolunda teminat almak için mümkün olan tüm adımları atmasını"⁴⁹ emretmiştir.

Büyük Daire'ye sevk ya da Büyük Daire lehine yargı yetkisinden feragat: Bir Daire, önündeki davanın "Sözleşme ile Protokolleri'nin yorumlanmasını etkileyen ciddi bir sorunu gündeme getirdiği ya da Daire nezdindeki bir konunun çözüme kavuşturulmasının Mahkeme tarafından geçmişte verilen bir hükümlerle bağdaşmayan bir sonucu olabileceği hâllerde"⁵⁰, davanın taraflarından birinin feragat kararından itibaren bir ay içinde itiraz etmediği takdirde⁵¹, yargı yetkisinden 17 hâkimden oluşan Büyük Daire lehine feragat edebilir. Dahası, taraflardan herhangi biri, Daire'nin hükmünden itibaren üç ay içinde davanın Büyük Daire'ye sevkini talep edebilir. Talep, Büyük Daire tarafından görevlendirilen beş hâkimli bir Panel tarafından incelenir; bu Panel, davayı ancak Sözleşme ve Protokolleri'nin yorumlanmasını etkileyen ciddi bir sorunu ya da genel önemi haiz ciddi bir sorunu gündeme getirdiği takdirde kabul eder.⁵² Daireler nezdindeki usul kuralları, bir Tetkik Hâkimi atanması dâhil Büyük Daire işlemleri için de geçerlilik taşır.⁵³

i) Yasal temsil ve adli müzaheret

Başvurular, başlangıçta doğrudan mağdur tarafından ya da bir temsilci eliyle sunulabilir.⁵⁴ Bununla birlikte, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi sistemi, başvuru sözleşmeyi onaylayan devlete bildirildikten sonra zorunlu temsil şartını getirir.⁵⁵ Başvuru sahibi, kendi davasını savunmak için izin isteyebilir; bu izin, Daire Başkanı tarafından ancak "istisnai olarak" verilebilir. Temsilci, "Sözleşen Devletler'den birinde çalışma iznine sahip ve bu devletlerden birinde mukim bir avukat ya da Daire Başkanı'nca onaylı herhangi bir başka kişi" olabilir.⁵⁶ Bu temsilci, başka bir dilin kullanılmasına Daire Başkanı tarafından izin verilmediği sürece, Mahkeme'nin dillerinden birini yeterli ölçüde bilmelidir; Daire Başkanı, bir avukatı koşullar ya da davranışı nedeniyle müvekkilini temsil etme yetkisini kaybettiğine kanaat getirdiği takdirde azletme kudretine de sahiptir.

Kendi içtihadını ve yasal temsilin maliyetini düşünerek, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bir adli müzaheret sistemi sunar. Adli yardım sağlanmasına Daire Başkanı tarafından ancak davanın layığıyla görülmesi bakımından gerekli bulunması ve başvuru sahibinin tahakkuk eden masrafların tümünü ya da bir kısmını karşılayamayacak bir durumda olması hâlinde karar verilir. Adli müzaheret sağlanması kararı, Mahkeme tarafından ya başvuru sahibinin talebi üzerine ya da kendiliğinden, ilgili Devlet'in davanın kabul edilebilirliğine ilişkin gözlemlerini yazıyla sunduğu andan itibaren ya da son başvuru tarihi geçtiği zaman alınır. Adli müzaheret verilmesi hâlinde, bu destek Mahkeme nezdindeki yasal sürecin tüm aşamalarını Başkan bu imkânı gerekli kılan koşulların ortadan kalktığına kanaat getirmedeği sürece kapsar. Adli müzaheret talep eden başvuru sahibi, gelirini, mal varlığını ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin maddi ihtiyaçlarını ya da her türlü diğer maddi yükümlülüklerini belirten, ulusal makamlarca onaylı bir beyanname doldurmak zorundadır.⁵⁷

49 Aynı yerde. paragraf 211.

50 Madde 30-31 AİHS.

51 Ayrıca bkz. Kural 72, AİHM Usul Kuralları.

52 Madde 43 AİHS. Ayrıca bkz. Kural 73, AİHM Usul Kuralları.

53 Kural 50 ve 71, AİHM Usul Kuralları.

54 Temsil kuralı, AİHM Usul Kuralları Kural 36'da koruma altına alınmıştır.

55 Başvuru sahibinin temsilcisiyle irtibat kurmayı uzun bir süre boyunca sürekli olarak ihmal etmesi, Mahkeme'yi başvuru sahibinin yasal sürece olan ilgisini kaybettiğine ve davanın düşmesine hükmetmeye sevk edebilir. Bkz. *Ramzy-Hollanda*, AİHM, 25424/05 sayılı Başvuru, Kabul Edilebilirlik Kararı, 20 Temmuz 2010.

56 Kural 36.4(a), AİHM Usul Kuralları.

57 Bkz. Kural 100 ila 105, AİHM Usul Kuralları.

Mahkeme Kararlarının İcrası ve Sivil Toplumun Rolü

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi karar verdikten sonra Büyük Daireye sevk edilmezse üç ay sonra, ya da Büyük Daire kararıysa hemen kesinleşir ve kararın ulusal makamlar tarafından icrası (uygulanma) sürecini takip etmek üzere Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine gönderilir.

Bakanlar Komitesi, 47 üye devletin hükümet temsilcilerinden oluşur ve Mahkeme Kararlarının İcrası Bölümü (İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü Genel Müdürlüğü) tarafından desteklenir.

Kararın icrası için alınması gereken tedbirler ya bireysel niteliktedir, yani başvuruculara tazminat ödenmesi gibi özel tedbirler, ya da genel niteliktedir. Genel nitelikli tedbirler, mesela, mevzuatın veya politikaların değiştirilmesi ya da görevlilerin eğitilmesi gibi, ülkede sistematik değişiklikler gerektirir.

Karar kesinleşince ilgili Devlet, Bakanlar Komitesine uygulamayı hedeflediği tedbirlere ilişkin bir eylem planı sunar. Devlet bu tedbirlerin uygulandığı kanaatine vardığında da Komiteye bir eylem raporu sunar.

Sivil toplum kuruluşları (STK), Bakanlar Komitesi İçtüzüğü'nün 9.2. maddesine göre hem bireysel hem de genel tedbirlere ilişkin rapor sunarak sürece müdahil olabilirler. Bu, kararın uygulanmasını sağlamak açısından bir stratejik dava sürecinde önemli bir adım olabilir.

Eğer STK müdahaleleri genel tedbirlere ilişkin ise bu, ülkede sistemik değişikliklerin savunulması açısından elverişli bir araç olabilir. Ülkedeki duruma ilişkin STK gözlemlerinin, hükümetin eylem planının metnini takip etmesi gerekli değilse de, Mahkeme kararının uygulanması için gerekli olan genel tedbirlere yönelik olması ve bunun ötesine geçmemesi büyük önem taşımaktadır.

Davaların büyük çoğunluğu "standart izleme" altında takip edilirken, genel ya da sistemik tedbirleri gerektiren davalar "nitelikli izleme" altında sınıflandırılır.

Dava, Bakanlar Komitesi nihai bir karar ile kapatıncaya kadar açık kalmaya devam eder.

Müdahale taleplerinin, Komitenin İnsan Hakları toplantısından en az on işgünü önce Bakanlar Komitesi Sekreterliğine dgI-execution@coe.int ulaştırılmış olması önerilir.

Bakanlar Komitesi İçtüzüğü ve Çalışma Usulleri:

<https://www.coe.int/az/web/execution/rules-and-working-methods>

Bakanlar Komitesi Bilgi Rehberi

https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=090000168058d922

Müdahale taleplerine şuradan erişilebilir:

<https://www.coe.int/az/web/execution/submissions>

İzleme sürecindeki tüm davalar HUDOC-EXEC'te yer almaktadır:

<https://hudoc.exec.coe.int/>

Müdahale talebi örnekleri:

1. ICJ (Uluslararası Hukukçular Komisyonu) ve ECRE (Avrupa Mülteciler ve Sür-
gün Konseyi): https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804a7c06
2. IHOP: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804a3b2d

2.3. Bireysel Dilekçe Kabul Eden Gayri Adli Mekanizmalar

BM İnsan Hakları Konseyi tarafından hususi sorunları ("konusal yetki alanları") ele almak amacıyla kurulan, bağımsız bilirkişilerin "yetki sahibi" olarak atandığı Özel Usul-ler'den birçoğu, bireysel "başvuru yazısını" kabul eder ve değerlendirir. Bu Özel Usuller, bir başvuru yazısı eline ulaştığı zaman, bu mektubu incelemeye alır ve sonra takdirine göre ilgili devletle irtibat kurup iddialara bir cevap talep edebilir. Başvurular, genellikle ilgili Özel Usul'ün Yıllık Rapor'unda yayımlanır. Bu başvurular, ilgili devletin belirli bir insan hakları antlaşmasına taraf olması şartına bağlı değildir ve iç hukuk yollarının tüketilmiş olması gerekmez. Dahası, Özel Usuller, mükerrer şikayet yasağıyla bağlı değildir; böylece, aynı başvuruyu birden çok Özel Usul'e ya da Özel Usuller'le birlikte bir adli ya da yarı adli insan hakları merciine sunmak mümkündür. Bu Özel Usuller'in yanı sıra, dünyanın neresinde ve hangi koşullarda olursa olsun tüm insan hakları ve temel haklar konusunda yaşanan, güvenilir olarak saptanmış, ağır ihlallere ait sık rastlanan kalıpları ele almak amacıyla kurulan İnsan Hakları Konseyi Şikayet Usulü de bulunur.⁵⁸

2.3.1. Keyfi İdari Gözetime İlişkin Çalışma Grubu

Keyfi İdari Gözetime İlişkin Çalışma Grubu (KİGÇG), yetki alanı yalnızca 'başvuru yazıları'nın değil, bireysel 'şikayetler'in de değerlendirilmesini öngörerek dünyanın her yerindeki bireylerin dilekçe hakkını tanıyan yegane BM Özel Usulü'dür.⁵⁹ KİGÇG, davaları kendi inisiyatifiyle de üstlenebilir.⁶⁰

Yasal çerçeve: KİGÇG, bireysel şikayetlere ilişkin kararlarını şunlara dayandırır: *İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Herhangi Bir Biçimde Tutulan ya da Hapsedilen Bütün Kişilerin Korunması İçin İlkeler Bütünü, Mahkumlara Uygulanacak Muameleye İlişkin Standart Asgari Kurallar, Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin BM Kuralları, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Ağır İhlallerinin ve Uluslararası İnsancıl Hukukun Ciddi İhlallerinin Mağdurlarının Davalarını Bir Mahkemeye Gö-türme Haklarına Yönelik Hukuk Yollarına ve Usullere İlişkin BM Temel İlke ve Kriterleri ve Gençlik Adaletinin Uygulanmasına İlişkin BM Standart Asgari Kuralları ile Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi, 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi ve 1967 tarihli Protokolü, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme, Çocuk Hakları Sözleşmesi, İşkenceye Karşı Sözleşme, GİHKUS, EKHS ve her türlü başka ilgili standart.⁶¹*

Kim şikayette bulunabilir: Doğrudan ilgili olan bireyler, bu bireylerin aileleri ya da temsilcileri ya da insan haklarının korunmasına yönelik sivil toplum kuruluşları tarafından şikayette bulunulabilir; öte yandan, Grup, hükümetlerden ve hükümetlerarası kuruluşlardan gelecek şikâyetleri de kabul edebilir.⁶²

58 Bkz. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/chr/complaints.htm>.

59 Bkz. BM İnsan Hakları Komisyonu 1991/42 ve 1997/50 tarih ve sayılı Çözüm Önergeleri; BM İnsan Hakları Konseyi 2006/102 sayılı Kararı ve BM İnsan Hakları Konseyi 6/4 sayılı Çözüm Öngesi.

60 Gözden Geçirilmiş Çalışma Yöntemleri, KİGÇG.

61 Aynı yerde, paragraf 7.

62 Aynı yerde, paragraf 12.

Nasıl şikayette bulunulur: Şikayet, yazılı olarak verilmeli, Sekreterlik'e hitaben kaleme alınmalı ve göndericinin soyadını ve adresini içermelidir. Her dava, mümkün olduğunca, tutulan kişinin kimliğinin saptanmasını sağlayacak ad ve her türlü diğer bilgiyi belirten bir sunum içermelidir. KİGÇG'nin internet sitesinde bu türden bir *anket* mevcuttur.⁶³

Usul: Bireysel şikayetlerin değerlendirilmesi dört aşamalı bir usulden oluşur.

- **Aşama 1:** KİGÇG, şikayeti kabul eder; bu şikayet, yukarıda vurgulanan asgari bilgileri içermelidir.⁶⁴
- **Aşama 2:** KİGÇG, şikayetleri diplomatik kanallarla hükümete iletir ve hükümeti 60 gün içinde yorum ve gözlemlerle cevap vermeye davet eder. Hükümet süre uzatımı talep ettiği takdirde, azami bir aylık bir ek süre tanınır.⁶⁵
- **Aşama 3:** Hükümet'in cevabı şikayetçinin dikkatine sunulur ve şikayetçi bu cevapla ilgili yorumda bulunabilir.⁶⁶
- **Aşama 4:** KİGÇG, şikayet hususunda aşağıdaki kararlardan birini benimseyebilir:
 - (a) Kişi davanın KİGÇG'ye sevkini ardından hangi nedenle olursa olsun serbest bırakıldığı takdirde, dava dosyalanır; bununla birlikte, Grup özgürlükten bırakma uygulamasının keyfi olup olmadığı hususunda dava bazında bir mütalaa verme hakkını ilgili kişinin serbest bırakılmasına rağmen saklı tutar;
 - (b) Davanın bir keyfi özgürlükten yoksun bırakma uygulaması davası olmadığına hükmettiği takdirde, KİGÇG bu minvalde bir mütalaa verir;
 - (c) Hükümetten ya da kaynaktan ek bilgiler alınması gerektiğine hükmettiği takdirde, KİGÇG davayı bu bilgiler alınana kadar askıya alabilir;
 - (d) Özgürlükten bırakma uygulamasının keyfi niteliğinin sabit olduğuna hükmetmesi hâlinde, KİGÇG bu minvalde bir mütalaa verir ve hükümete tavsiyelerde bulunur.

KİGÇG tarafından benimsenen mütalaa, tavsiyelerle birlikte ilgili hükümete gönderilir. 48 saat sonra, mütalaa şikayetçiye gönderilir ve bu bildirimden ardından internet üzerinde yayımlanır.

Yasal sürecin takibi: KİGÇG, yıllık raporundaki mütalaaı BM İnsan Hakları Konseyi'ne sunar.⁶⁷ KİGÇG, aynı zamanda, hükümetlerin kendisini verilen tavsiyelerle ilgili olarak gerçekleştiren, yasal sürecin takibine yönelik işlemlerden haber vermesini sağlayacak tüm uygun tedbirleri almak zorundadır.⁶⁸

Acil Eylem Usulü: (a) Kişinin keyfi olarak özgürlüğünden yoksun bırakıldığı ve bu yoksun bırakma işleminin devamının kişinin sağlığına, fiziksel ya da psikolojik bütünlüğüne ya da hatta hayatına ciddi bir tehdit teşkil ettiği yolunda yeterince güvenilir iddialar olduğu hâllerde ya da (b) böyle bir tehdidin bulunduğu öne sürülmesi bile bir acil eylemi zorunlu kılan hususi durumlar olduğu hâllerde, KİGÇG, bu usule başvurabilir. Acil eylem usulü, KİGÇG'nin özgürlükten yoksun bırakma uygulamasının keyfiyeti hususunda daha sonra benimseyebileceği bir mütalaaaya ilişkin bir peşin hüküm teşkil etmez.⁶⁹

63 Aynı yerde, paragraf 9-11. Şu adresteki ankete bkz. http://www2.ohchr.org/english/issues/detention/docs/WGADQuestionnaire_en.doc.

64 Aynı yerde, paragraf 9-14.

65 Aynı yerde, paragraf 15-16.

66 Aynı yerde, paragraf 15.

67 Aynı yerde, paragraf 19.

68 Aynı yerde, paragraf 20.

69 Aynı yerde, paragraf 22-23.

3. Rapor Usulü

Uluslararası rapor mekanizmalarına bilgi sunmak, mağdurların ve temsilcilerinin yargısal ya da yarı-yargısal mekanizmalara başvurmalarına engel olmaz. Bireysel bir vakayı ele alma yetkileri olmamasına rağmen, bir sözleşme organına periyodik rapor sunma yükümlülüğü bireysel vakalara dikkati çekmek açısından önemli bir araç olabilir. Zira, bu organların raporları yargısal ya da yarı-yargısal mekanizmaları bir ülkedeki durum hakkında bilgilendirir, ya da hem ulusal makamlar üzerinde siyasi baskı uygulamak hem de sözleşme organlarının ülkedeki durumu analizine katkıda bulunmak amacıyla bireysel vakaların bu organların dikkatine sunulması mümkün olabilir. Bireysel vakaların uluslararası arenada çözüme kavuşturulmasının birkaç yıl süreceği ve ülkedeki duruma ilişkin raporların ya da bireysel bir davaya diplomatik müdahalelerin çok daha hızlı gerçekleşeceği dikkate alındığında belirtilen sonuç, ve bu nedenle, tartışmalı bir olayda faydalı bilgilerin sunulması, özellikle önemli hâle gelmektedir.

BM Sözleşme Organları, uluslararası insan hakları sözleşmeleriyle oluşturulmuş ve aynı zamanda bireysel vakaları inceleyen yarı-yargısal başvuru usullerine de sahip olmaları dolayısıyla önceki paragraflarda ele aldığımız mekanizmalardır. Bunların her biri, devletlerin kendi ülkelerindeki insan haklarının durumuna ilişkin olarak periyodik ara-lıklarla rapor sunduğu ve ilgili Komite tarafından incelendiği bir usulü de içermektedir. Türkiye'nin tabi olduğu mekanizmalar şunlardır:

- İnsan Hakları Komitesi (MSHUS):
<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CCPR/Pages/CCPRIndex.aspx>
- Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi (IAOKUS):
<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CERD/Pages/CERDIndex.aspx>
- Kadına Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi (KKAOKS):
<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/pages/cedawindex.aspx>
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESKHUS):
<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CESCR/pages/cescrindex.aspx>
- İşkencenin Önlenmesi Komitesi (İKS):
<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CAT/pages/catindex.aspx>
- Çocuk Hakları Komitesi (ÇHS):
<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/CRCIndex.aspx>
- Göçmen İşçiler Komitesi (GİHKUS):
<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CMW/Pages/CMWIndex.aspx>
- Engelli Kişilerin Hakları Komitesi (EKHS):
<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/CRPDIndex.aspx>

Tüm bu Komiteler STK'lardan gelen bilgi sunma taleplerini kabul etmektedir. Bu sunulan bilgiler aynı zamanda ülkede meydana gelen bazı insan hakları ihlali örneklerini de içerebilir. Raporlarında bir somut vakayı dikkate almalarını sağlamak için ulusal veya uluslararası STK'lar ile temasa geçmek, ilgili Komitenin o vakayla ilgili genel insan hak-

ları durumunu ele alma şansını artırabilir. Komitenin bu yöndeki bir bulgusu, bireysel vaka açısından faydalı olabilir.

Bütün Komiteler, ülkenin periyodik raporunu inceleyeceği oturum öncesinde STK'lar tarafından yapılan sunumları kabul etmektedir. Ancak ÇHK bu tür sunumları yalnızca ilgili STK tarafından incelemenin ilk aşamalarında rapor sunulması hâlinde kabul etmektedir. Bu kuralın istisnaları ve sunum için nihai tarihleri öğrenmek için Komitelerin internet sayfalarının incelenmesi önem arz etmektedir.

Bu kılavuzun yazıldığı tarih itibariyle Türkiye'ye ilişkin sunumların durumu şöyledir:

BM Sözleşme Organı	Rapor Öncesi Konular Listesi (RÖKL)	Konular listesi (KL)	Oturum (Sonuç Gözlemleri)	Takip	Açıklamalar
İnsan Hakları Komitesi	KL yerine yeni bir usul uygulanmaktadır- Sunum için son tarih: RÖKL oturumundan yaklaşık bir ay önce	Uygulamada, ancak aşamalı olarak kaldırılmaktadır- Sunum için son tarih: KL oturumundan yaklaşık bir ay önce	Sunum için son tarih: Oturumdan 2-3 hafta önce	Devlet raporu için son tarih: Sonuç gözlemlerinden itibaren bir yıl- NGO raporları için son tarih: sonuç gözlemlerinden itibaren bir yıl ve/ya da Devlet raporundan itibaren bir ay	RÖKL, KL, OTURUM: en fazla 10.000 kelime (yaklaşık 15 sayfa) ve elektronik form olarak sunulmalıdır. TAKİP AŞAMASINDA: en fazla 3.500 kelime
ESKHK	KL yerine yeni usul uygulanmaktadır- Sunum için son tarih: RÖKL oturumundan 8 hafta önce	Uygulamada, ancak aşamalı olarak kaldırılmaktadır- Sunum için son tarih: KL oturumundan yaklaşık 8 hafta önce	Sunum için son tarih: Oturumdan 3 hafta önce		En fazla 10 sayfa- Ortak sunumlar için en fazla 15 sayfa
IAOKK	Uygulanamaz	"Temalar listesi" denir. Belirli bir son teslim tarihi yoktur; "mümkün olan en kısa sürede" bilgi sununuz".	Sunum için son tarih: Oturumdan 2 hafta önce	Devlet raporu için son tarih: Sonuç gözlemlerinden itibaren bir yıl- NGO raporları için son tarih: sonuç gözlemlerinden itibaren bir yıl ve/ya da Devlet raporundan itibaren bir ay	Elektronik ortamda sununuz ve 24 adet çıktı ekleyiniz- TAKİP AŞAMASINDA: en fazla 2.500 kelime
KKAOKK	Türkiye için uygulanamaz	Sunum için son tarih: Oturumdan 2-3 hafta önce	Sunum için son tarih: Oturumdan 2-3 hafta önce	NGO raporları için son tarih: Devletin takip raporuna cevabını dikkate alarak oturumdan bir ay önce	KL, OTURUM: en fazla 3.300 kelime – Ortak sunumlar için en fazla 6.600 kelime TAKİP AŞAMASINDA: en fazla 3.500 kelime

İKK	Son tarih için şuraya bakınız: https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CAT/Pages/NGOsNHRIs.aspx	Türkiye için uygulanamaz	Sunum için son tarih: bir ay civarında, şuradan kontrol ediniz: https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CAT/Pages/NGOsNHRIs.aspx	Devletler için son tarih: Sonuç gözlemlerinden itibaren bir yıl-NGO'lar için son tarih: her zaman, fakat devletler için öngörülen son tarihten üç ay önce verilmesi önerilir.	TAKİP AŞAMASINDA: en fazla 3.500 kelime
ÇHK	Son tarih: ön-oturumdan üç ay önce	NGO son tarih oturum öncesi çalışma grubu toplantısından iki ay önce, Şubat Ön-Oturum: 1 Kasım , Haziran Ön-Oturum: 1 Mart , Ekim Ön-Oturum: 1 Temmuz	Sadece ek sunumlar, yani KL'ye ilişkin yorumlar ve yazılı cevaplar ve/ya da ilgili bilgiler EYLÜL OTURUMU: 15 Ağustos OCAK OTURUMU: 15 Aralık MAYIS OTURUMU: 15 Nisan	Uygulanamaz	RÖKL için: en fazla 10.000 kelime ya da tematik en fazla 3.000 kelime. Kağıt kopyaları teslim için en son tarih: https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/InfoPartners.aspx
GİK	Türkiye için uygulanamaz	Sunum için son tarih: Oturumdan yaklaşık 3 hafta önce	Sunum için son tarih: Oturumdan yaklaşık 3 hafta önce	Uygulanamaz	OTURUM: genel olarak 10 sayfayı geçmemeli
EKHK	Uygulanamaz	Oturumdan önce oturum internet sayfasını kontrol ediniz, fakat genellikle oturumdan bir ay önce	Oturumdan önce oturum internet sayfasını kontrol ediniz, fakat genellikle oturumdan bir ay önce	Devlet raporu için son tarih: Sonuç gözlemlerinden itibaren bir yıl	Alternatif rapor durumunda en fazla 10.700 kelime; diğer sunumlar için en fazla 5.350 kelime

İNSAN HAKLARI KONSEYİ

BM İnsan Hakları Konseyi yılda üç defa Cenevre'de toplanır: Şubat-Mart oturumu, Haziran-Temmuz oturumu ve Eylül oturumu. BM Ekonomik ve Sosyal Konseyine akredite olan STK'lar Konsey çalışmalarına katılabilirler. Buna ilişkin bilgilere şuradan erişilebilir:

<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/NgoParticipation.aspx>

Konsey, "dünyanın neresinde ve hangi koşullar altında olursa olsun, meydana gelen, devamlılık arz eden, ağır ve güvenilir bir şekilde kanıtlanmış tüm insan hakları ve temel özgürlüklere yönelik ihlalleri ele alan" bir şikâyet usulüne sahiptir. İnsan hakları mağduru olduğunu iddia eden bireyler, gruplar ve STK'ların başvurularını kabul eder. İnceleme usulü gizlidir ve iç hukuk yollarının tüketilmesini gerektirir. Daha fazla bilgi için bkz: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/ComplaintProcedure/Pages/HRC-ComplaintProcedureIndex.aspx>

Konsey Özel Usuller için, insan hakları sorunlarını ve insan haklarının durumunu değerlendirecek, ülke ziyaretlerinde bulunacak ve çoğunlukla da şikayetleri kabul edecek (bkz. Yukarıda 2.4) bağımsız uzmanlar atar. Daha fazla bilgi için bkz:

<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/SP/Pages/Welcomepage.aspx>

Son olarak, Konseyin belli bir ülkedeki insan haklarına ilişkin durumu ele aldığı Evrensel Periyodik İnceleme (EPI) usulü vardır. Bu eşdüzeyde yürütülen bir usuldür, yani Konsey üyesi devletler bir devletin (sözleşmeye) uyup uymadığını değerlendirirler, yoksa sözleşme organları adına bağımsız uzmanlar değil ve günümüzde 3. tur incelemeler yapılmaktadır.

STK'lar ülkedeki insan haklarının durumuna ilişkin olarak raporlar sunabilirler ve bunlar daha sonra "paydaşlar tarafından sunulan bilgilerin özeti" başlıklı bir raporda özetlenerek devlet raporu ve BM tarafından toplanan ülkeye ilişkin bilgilerle birlikte üye devletlere sunulur.

BM Kılavuzuna göre "sunumlar özel olarak EPI için hazırlanmış olmalı ve tavsiyelerin uygulanmasına ilişkin değerlendirme ve yorumları da içerecek şekilde daha önceki incelemelerin takibine ilişkin bilgileri kapsamalıdır. Bir önceki incelemeden sonra meydana gelen gelişmeler ve insan haklarına ilişkin diğer konulara da yer verilmelidir." "Word" dosyası formatında olmalıdır. Sunumlar "2815 kelimeyi geçmemelidir (referans için ilave belge eklenebilir). Birleşik sunumlar 5630 kelimeyi aşmamalıdır. Kapak sayfası, son notlar ve ekler, katkılara ilişkin kelime/sayfa sınırı kapsamında değerlendirilmez."

Katkılar için son sunum tarihlerine şuradan erişilebilir: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/NgosNhris.aspx>

İlave okumalar:

BM antlaşma mercileri:

1. Bireysel başvuru usulleri ve soruşturma usullerinin özeti: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/TBPetitions/Pages/HRTBPetitions.aspx#individualcomm>
2. Sıkça sorulan sorular ve bireysel başvuru usulleri: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/TBPetitions/Pages/IndividualCommunications.aspx#proceduregenerale>
3. Antlaşma mercileri içtihat veritabanı: <http://juris.ohchr.org/>
4. Örnek şikayet formu: http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/ComplaintFormOPICCPR_CAT_CERD.doc
5. KKAOKK örnek şikayet formu: http://www.ohchr.org/documents/HRBodies/CE-DAW/InfoNote_OP_en.doc
6. EKHK örnek şikayet formu: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/5/3/REV.1&Lang=en
7. Genel Yorumlar: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/TBGeneralComments.aspx>
8. MSHK içtihadının analizi: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CCPR/Pages/AnalysisCommitteesCaseLaw.aspx>
9. MSHK tazminat kılavuz ilkeleri: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR/C/158&Lang=en

10. EKHK başvuru usulüne ilişkin bilgi listesi: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/5/2/REV.1&Lang=en

BM Şartı'na dayanan merciler:

1. Özel usullere başvuru kılavuzu: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/SP/Pages/Communications.aspx> -
2. Çevrimiçi başvuru formları: <https://spsubmission.ohchr.org/>
3. Özel usuller başvuru raporları: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/SP/Pages/CommunicationsreportsSP.aspx>
4. Özel usuller başvuru veritabanı: <https://spcommreports.ohchr.org/>
5. KİGÇG bireysel şikayet kılavuzu: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Detention/Pages/Complaints.aspx>
6. KİGÇG mütalaaları: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Detention/Pages/OpinionsadoptedbytheWGAD.aspx>
7. KİGÇG mütalaa veritabanı: <https://www.unwgaddatabase.org/un/Default.aspx?rd-r=true&LangType=1036>

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi:

1. Kabul Edilebilirlik Kılavuzu: https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/analysis/admi_guide
2. Türkçe Kabul Edilebilirlik Kılavuzu (2014): https://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_TUR.pdf
3. Birkaç AİHS maddesine ilişkin birkaç dilde içtihat kılavuzu: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/analysis/guides&c=#>
4. İçtihat analizi: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/analysis/researchreports&c=#>
5. İçtihat bilgi listeleri: https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/factsheets&c=#n1347890855564_pointer

II. Mekanizmaların Etkili Biçimde Bir Arada Kullanılmasına Yönelik Stratejiler

ULUSLARARASI MEKANİZMA SEÇİMİ – KONTROL LİSTESİ Hangi uluslararası merci ya da mekanizmadan yararlanılabilir?

a) Uluslararası antlaşma yükümlülüklerinin uygulanabilirliği

1. Devlet hangi insan hakları antlaşmalarına taraf?
2. Devlet antlaşmanın hükümleri üzerine davadaki konular bakımından önem taşıyan herhangi bir çekince belirtmiş ya da yorumsal beyanda bulunmuş mu?
3. Bu türden çekince ya da beyanlar müsaade edilebilir ve geçerli mi? (Yani, antlaşma böyle bir çekinceye müsaade ediyor mu? Çekince ya da beyan antlaşmanın konu ve maksadına aykırı mı?)

b) Konu bakımından yetki

1. Şikayetin dayandığı olaylar insan hakları antlaşma hükümlerinin ihlalini teşkil ediyor mu?
2. Hangi mekanizmalar bu insan hakları şikayetlerini ele alma yetkisine sahiptir?

c) Zaman bakımından yetki

1. İlgili antlaşmalar yürürlüğe girmiş durumda mı?
2. Devlet davada şikayet edilen eylemler (ya da ihmaller) cereyan ettiği sırada ilgili hükümleri içeren antlaşmayla bağlı bulunuyor muydu? Ya da süregiden bir ihlal var mı?
3. Antlaşmayla ilişkili bireysel ya da toplu şikayet mekanizması için ayrı bir onay ya da muvafakat gerekiyorsa, bu yerine gelmiş mi?

d) Yer bakımından yetki

1. Şikayetin gönderileceği insan hakları mercii ilgili devlet üzerinde yetkiye sahip mi?
2. Şikayet edilen eylemler ilgili devletin topraklarında cereyan etmiş mi ya da yetkisine ya da etkili kontrolüne tabi olduğu için yargı yetkisi alanına giren bir kişinin başına gelmiş mi?

e) Taraf Ehliyeti

1. Önerilen başvuru sahibi bir davayı ilgili bireysel ya da toplu şikayet mekanizmasına taşımak için taraf ehliyetine sahip mi?

f) İç hukuk yolları

1. İç hukuk yolları tüketilmiş mi?
2. Tüketilmiş değilse, tüketilmesi gerekli miydi?
3. Gerekli değilse, niçin? Hukuk yolları etkili miydi değil miydi? Değilse, bu iddia nasıl desteklenir?

g) Zaman kısıtı

1. Dava ilgili uluslararası mekanizma için müsaade edilen zaman zarfında açılmış mı? Açılmamışsa, başka uluslararası mekanizmalar mevcut mu?
2. Mevcut değilse, şikayeti yine de değerlendirebilecek (yarı adli merciler ya da Özel Usuller dâhil) başka uluslararası mekanizmalar var mı?

h) Biçimsel gerekler

1. Başvuru ya da talebi kim imzalamalı?
2. Doldurulacak özel bir form var mı?

Mekanizma Seçimi: Strateji

A) Tek merci mi yoksa birden çok merci mi?

1. Davayı bir ya da birden çok mekanizmaya götürmek mümkün mü?
2. Mekanizmalardan herhangi biri başka uluslararası merci ya da mekanizmalar tarafından değerlendirilmiş ya da değerlendirilmekte olan şikayetleri geri çeviriyor mu?
3. Aynı davanın farklı öğeleri farklı mercilere taşınabilir mi? Yeni ortaya çıkan gelişmeler taşınabilir mi?

B) Hangi merci daha stratejiktir?

1. Bireysel ya da genel/sistemik durumun değişmesi hangi amaç ya da etkiye yönelik?
2. Davanın başarı şansı hangi mekanizmada en yüksek?
3. Hangi antlaşma en güçlü ya da soruna ilişkin güvenceleri içeriyor?
4. Söz konusu hususta en güçlü içtihat hangi merci ya da mekanizmaya ait?
5. Bu davayı uluslararası düzeye taşımak için en iyi zaman ne (yakın tarihli içtihadı göz önüne alınız)?
6. Dava ihtiyati tedbir gerektirdiği takdirde, en güçlü ihtiyati tedbir sistemini hangi mekanizma sağlıyor? Mekanizmalardan herhangi birinin ihtiyati tedbirleri devletten daha çok saygı görüyor mu?
7. Başvuru sahibine en uygun hak arama yolunu hangi mekanizma sağlıyor?
8. Nihai kararların infazına yönelik en güçlü sistemi hangi mekanizma temin ediyor?
9. Hangi mekanizma en elverişli? Usul ne kadar süreceğe benziyor?
10. Usulün maliyeti nedir? Adli yardım mevcut mu?
11. Üçüncü taraf müdahalelerine müsaade ediliyor mu? Gerekli mi?
12. Davayı kaybetmenin riskleri ne?

C) İç sistemdeki etki

1. İlgili merci ya da mekanizmanın kararları ilgili devlet tarafından bağlayıcı kabul ediliyor mu?
2. Merci ya da mekanizmanın kararlarının ulusal sistemdeki etkisi ne? Uluslararası merci ya da mekanizmanın kararının ardından ulusal yasal süreci yeniden başlatma imkânı var mı?
3. Gizli bir usulün (örn: soruşturma) etkisi nedir?
4. Şikayetçiye tazminat ödenmesi hususunda mekanizmanın tavsiye ettiği bir sistem yürürlükte mi? Ya da yasal sürecin devamında ulusal düzeyde tazminat talep etmek mümkün mü?
5. Yasa ya da düzenlemeyi mekanizmanın davaya ilişkin sonuç değerlendirmeleri ışığında gözden geçirmeye yönelik bir sistem yürürlükte mi?
6. Mekanizmanın kararının ilgili devletteki siyasi etkisi ne?
7. Başka yasal süreçlerdeki ve başka ülkelerdeki/uluslararası düzeydeki etki ne olabilir?

D) Yasal sürecin takibi

1. Usul ulusal düzeyde yeniden başlatılacak mıdır?
2. Ulusal düzeyde yasal sürecin takibine yönelik hangi hak savunuculuğu çalışmaları gerekecektir?
3. Hangi (ulusal/uluslararası) aktörlerden ne tür desteğe ihtiyaç olacaktır?

KISALTMALAR

Hukuki Senetler

MSHUS	Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi
ESKHUS	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi
IAOKUS	Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme
KKAOKS	Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme
İKS	İşkence ile Diğer Zalimane, Gayri İnsani ya da Küçültücü Muamele ya da Cezalara Karşı Sözleşme
ÇHS	Çocuk Hakları Sözleşmesi
GİHKUS	Bütün Göçmen İşçiler ile Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme
ZKKS	Tüm Kişilerin Zorla Kaybetmeden Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme
EKHS	Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi
AİHS	İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi

Uluslararası Merciler

İHK	İnsan Hakları Komitesi
ESKHK	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
İKK	İşkenceye Karşı Komite
IAOKK	İrk Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi
KKAOKK	Kadına Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi
ÇHK	Çocuk Hakları Komitesi
GİK	Göçmen İşçiler Komitesi
ZKK	Zorla Kaybetmelere İlişkin Komite
EKHK	Engelli Kişilerin Hakları Komitesi
AİHK	Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
BMMYK	BM Mülteciler Yüksek Komiserliği
ExCom	BMMYK Yürütme Komitesi

Komisyon Üyeleri

Komisyon Üyeleri Temmuz 2018 (güncel liste için lütfen web sayfasını ziyaret ediniz www.icj.org/commission)

Başkan:

Prof. Robert Goldman, Amerika Birleşik Devletleri

Başkan Yardımcıları:

Prof. Carlos Ayala, Venezüella

Yargıç Radmila Dragicevic-Dicic, Sırbistan

Yönetim Kurulu:

Yargıç Sir Nicolas Bratza, Birleşik Krallık

Dame Silvia Cartwright, Yeni Zelanda

Bayan Roberta Clarke, Barbados-Kanada

Bay Shawan Jabarin, Filistin

Bayan Hina Jilani, Pakistan

Yargıç Sanji Monageng, Botswana

Bay Belisário dos Santos Júnior, Brezilya

Komisyon Üyeleri:

Profesör Kyong-Wahn Ahn, Kore Cumhuriyeti

Bayan Ms Chinara Aidarbekova, Kırgızistan

Yargıç Adolfo Azcuna, Filipinler

Bay Reed Brody, ABD

Yargıç Azhar Cachalia, Güney Afrika

Prof. Miguel Carbonell, Meksika

Yargıç Moses Chhengo, Zimbabve

Prof. Sarah Cleveland, ABD

Yargıç Martine Comte, Fransa

Bay Gamal Eid, Mısır

Bay Roberto Garretón, Şili

Prof. Michelo Hansungule, Zambiya

Bayan Gulnora Ishankanova, Özbekistan

Bayan Imrana Jalal, Fiji

Bayan Jamesina Essie L. King, Sierra Leone

Yargıç Kalthoum Kennou, Tunus

Prof. César Landa, Peru

Yargıç Ketil Lund, Norveç

Yargıç Qinisile Mabuza, Svaziland

Yargıç José Antonio Martín Pallín, İspanya

Prof. Juan Méndez, Arjantin

Yargıç Charles Mkandawire, Malavi

Yargıç Yvonne Mokgoro, Güney Afrika

Yargıç Tamara Morschakova, Rusya

Yargıç Willly Mutunga, Kenya

Yargıç Egbert Myjer, Hollanda

Yargıç John Lawrence O'Meally, Avustralya

Bayan Mikiko Otani, Japonya

Yargıç Justice Fatsah Ouguerouz, Cezayir

Dr Jarna Petman, Finlandiya

Prof. Mónica Pinto, Arjantin

Prof. Victor Rodriguez Rescia, Kosta Rika

Bay Alejandro Salinas Rivera, Şili

Bay Michael Sfar, İsrail

Prof. Marco Sassoli, İtalya-İsviçre

Yargıç Ajit Prakash Shah, Hindistan

Yargıç Kalyan Shrestha, Nepal

Bayan Ambiga Sreenevasan, Malezya

Bay Wilder Tayler, Uruguay

Yargıç Philippe Texier, Fransa

Yargıç Lillian Tibatemwa-Ekirikubinza, Uganda

Yargıç Stefan Trechsel, İsviçre

Prof. Rodrigo Uprimny Yepes, Kolombiya

**International
Commission
of Jurists**

P.O. Box 91
Rue des Bains 33
CH 1211 Geneva 8
Switzerland

t +41 22 979 38 00
f +41 22 979 38 01
www.icj.org